

GÂND ROMÂNESC

No. 6

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ANUL II

IUNIE

1934

GÂND ROMÂNESC

LIMBA ROMÂNEASCĂ

Suntem cu drept cuvânt mândri de limba noastră. De la Văcărești până astăzi, poeții au cântat-o cu atribute generoase, numind-o fermecătoare, răpitoare, nobilă și așa mai departe. Poeții însă nu erau obligați să ne spună *de ce* e frumoasă. Iar, cu puține excepții¹⁾, filologii s'au gândit mai mult la etimologii și la constatări de filiații istorice decât la creierea unei estetici a limbii românești.

Ne aflăm aici în fața unei lacune, poate cea mai gravă din câte prezintă cultura noastră. Ne lipsește o explicație filozofică a limbii, cu determinarea posibilităților ei de expresie și a legilor cari domină aceste posibilități. Ne lipsește o adevărată *conștiință lingvistică*, care nu se poate naște decât dintr'o definiție și caracterizare științifică a materialului expresiv.

Da, limba românească este frumoasă și originală. Fiecare bănuim că originalitatea limbii oglindește originalitatea sufletului românesc și că această originalitate vine în primul rând din altoirea anumitor caractere slave pe trunchiul vechi al daco-romanismului. Sintaxa latină permite limbii noastre jocurile precise ale rațiunii. Vocabularul slav îi dăruiește irizările infinitului sentimental. S'au tras oare toate consecințele din această dublă orientare slavo-latină a sufletului și limbii românești? S'a făcut numărătoarea sigură a elementelor slave și latine din limba noastră? De sigur că nu, de vreme ce ne lipsește încă mult doritul Dicționar etimologic și istoric al termenilor întrebuințați în provinciile românești. În orice caz, simpla statistică nu este suficientă. Ar trebui să știm rostul fiecărui cuvânt slav sau latin în economia generală a limbii noastre. Ar trebui să știm cu ce material anume se exprimă fiecare din facultățile noastre sufletești, în ce măsură această tălmăcire a gândului prin cuvânt se face cu precizie și cu intensitate și în ce sens anume particularitățile

1) Aflăm, de pildă, că dl Ovid Densușianu a ținut în ultimii ani, la Universitatea din București, un curs consacrat tocmai esteticeii limbii românești. Din nefericire, nu cunoaștem conținutul acestui curs. Oricum, articolul de față fiind compus acum trei ani, nu putea ține seamă de contribuții posteroare lui.

lingvistice dovedesc că se orientează particularitățile noastre sufletești. Considerații de dozare și de intensitate expresivă trebuiesc adăugate, spre a le completa, considerațiilor de pură statistică.

S'ar ajunge, cred, la concluzia că limba românească poate fi rațională, dar că s'a dovedit mai ales sensorială, poate fi demonstrativă, dar că până astăzi a rămas mai mult instinctivă, poate fi precisă, deși deocamdată este vagă. Sugestivă și intuitivă, limba noastră exprimă mai bucuros sentimente, senzații, stări sufletești și atitudini retorice, decât idei și silogisme. Intr'un cuvânt, cel puțin până astăzi, limbă poetică și nu filozofică.

Limbă poetică, într'adevăr. Nu știm dacă Românul e născut poet, dar limba lui ni se pare neîndoelnic poetică. Limbă tânără, formată în medii rurale, limba noastră prezintă sau sugerează un fond concret bogat într'un vestmânt fastuos și opulent, ca învelișul rotund și cărnos al unui fruct. Un vers de Eminescu îți umple sufletul, dar și urechea. Se înfățișează cu mare plenitudine și perfectă rotunjime. Există o muzică a limbii pe care poeții mari știu s'o orchestreze în așa chip încât devine sensibilă chiar străinilor. Sensualitatea sonoră a versului nostru a fost percepută de toți Francezii cărora am avut prilejul să le citesc versuri românești. Un cuvânt românesc este mai totdeauna iluminat de o vocală plină, iar un ascultător atent desprinde din fraza românească bine formată și pronunțată un adevărat joc de vocalize, o adevărată frază muzicală. Versul lui Eminescu combină sunetele cu atâta măiestrie, încât cu ușurință se poate urmări o ascensiune și o concluzie sonoră. Vocalele sunt perfect echilibrate și se întregesc complimentar, asemenea culorilor în pictură, spre cea mai mare satisfacție a ascultătorului cu ureche fină.

Dacă adăugăm acestei plenitudini sonore, calități de culoare și de plasticitate, comori de imagini și de metafore, vom înțelege câtă robustă și elementară poezie conține limba românească. Citiți *Călin* al lui Eminescu, sau o pagină descriptivă de Sadoveanu: cuvântul înflorește viu, ca floarea soarelui pe un plai smălțat. Tânguit de clopote înfiorează tablouri desvoltate pe fond de foșnet păduratec. Toate amintirile și vedeniile noastre câmpenești, muntenești, bisericеști se deșteaptă rând pe rând. A rămas atâta frăgezime de lucru văzut și auzit în cuvântul și fraza românească, transcrierea faptului concret în notație abstractă s'a făcut cu atâta primitivă putere, încât cuvântul românesc seamănă ca nici un altul cu roadele în cari se urcă dela rădăcini clocotul de must și de sevă.

Sunet, culoare, metaforă, caracteristice sigure și pozitive ale vocabularului nostru. Ele rămân încă a fi studiate estetic și filozofic, după cum trebuiesc studiate sintaxa și posibilitățile ei stilistice, pentru

punerea în lumină a geniului limbii, oglinda cea mai credincioasă a geniului rasei. Astăzi când simțim așa de crud nevoia de a ne cunoaște și de a evolua în linia chemării noastre, nu ne mai este permis să nesocotim documentul fundamental, singurul care nu minte, documentul lingvistic. Și, fiindcă toată lumea vorbește de criză, să vorbim și noi aici despre criza limbii românești.

Căci spectacolul limbii vorbite și scrise astăzi în țara românească ni se pare nespun de trist. Ascultați o convorbire în tramvai, la București, între cetățeni fie și corecți, sau între studenți la sfârșitul unei ore de curs. Plimbați-vă pe Calea Victoriei, căutând a prinde crâmpoie de dialog. Fiți martur (sau martir...) la un „ceai” în lumea mare, sau mai puțin mare. Vă va izbi peste tot și înainte de toate marea sărăcie de vocabular întrebuițat curent. Nu veți auzi decât termeni generici cari nu răspund decât de departe obiectului precis de care e vorba. Pentru ca totuși acest obiect să fie desemnat, se recurge la perifraze, la aproximații — „un fel de”... — perifraze și aproximații cari lungesc vorba și îngreuiază expresia. Alteori, termenul global și necioplit se nuanțează cu un gest, cu o mimică, cu o interjecție...

Săracă și formată din termeni globali, limba vorbită la noi în general nu e nici măcar pronunțată cum se cuvine. Silabe întregi dispar, ca și cum vorbitorului i-ar fi frică să nu-și răcească gura. Și ce risipă de exclamații, de superlative, de interjecții, de clișee fără semnificație precisă! Câte inflexiuni leneșe și lăbărțate, sughițate sau căscate, cari te fac să te îndoiești de sănătatea vorbitorului! Pe de-a-supra, termeni paraziți și nelegitimi, termeni rușinos de urâți și desgustător de murdari s'au pripășit în limba de toate zilele, ca germeni de descompunere aduși de vântul mlaștinei. Te întrebzi astfel, după cazuri și după mediu, ce limbă nearticulată, ce limbă păsărească să fie oare jargonul țigănesc, nemțesc sau franțuzesc care-ți insultă auzul și demnitatea omenească!

Să ne înțelegem: nu cerem limbii de toate zilele cine știe ce purism sau puritanism exagerat. Nici nu vrem ca fiecare cetățean din țara românească să facă studii de dicțiune și să declame ca la Teatrul Național. Există însă o cale de mijloc între *Viforul* lui Delavrancea și cupletele dela Cărăbuș. Și această cale de mijloc, cărturarii noștri trebuie s'o caute și s'o impună din toate puterile lor. *Căci năravurile formale pe cari le condamnă în limba noastră vorbită trădează o gravă meteahnă de gândire și de moravuri.* Și tocmai acesta e aspectul dureros al chestiunii. Vorba leneșă și nearticulată dovedește viață leneșă și desorganizată, atitudine sceptică și fatalistă în fața existenței, groază de muncă și de limpede situare a

omului față de problemele morale pe cari societatea le pune la fiecare pas. Intr'un cuvânt, orientalism, levantinism, cosmopolitism, apucături de secături și de „șmecheri“.

Citiți gazetele, aproape la întâmplare. Pe un alt plan, aceeași constatare, același diagnostic. Faptul dominant în jargonul nostru gazetăresc este pletora de neologisme, mai ales de galicisme. Un Francez înțelege opt cuvinte din zece — aranjament, voiaj, oribil, eșantioane! — cuvinte uneori ușor de înlocuit printr'un echivalent românesc, alteori mai greu. Există la noi o problemă a neologismului, pe care a venit timpul s'o cercetăm cu luare aminte¹). Știm cu toții că *limba și literatura trăiesc din creații și împrumuturi succesive, dar din împrumuturi asimilabile*, adică într'adevăr folositoare. În alte limbi se dau adevărate bătălii în jurul unui cuvânt nou întrebuințat. Controlează cineva la noi imigrația lingvistică?

La vocabular înstrăinat, apucături sintactice copiate dela străini, sau chiar lipsa aproape desăvârșită de sintaxă. Iată criza care bântuie, nu numai în limba noastră gazetărească, dar cutropește jumătate din literatura critică și de imaginație.

Cercetați o frază franțuzească: e ca o familie din bătrâni, ai cărei membri se cunosc între sine, se respectă și se ajută. Un sentiment de rudenie circulă dela capul familiei până la cele din urmă vlăstare. Raporturi de ierarhie, de subordonare, de subtilă potrivire unesc membru cu membru într'o mică societate perfect organizată.

Fraza românească amintește, dimpotrivă, una din aceste numeroase familii moderne, plină de adultere, de bastarzi și de paraziți. Nimeni nu poruncește, nimeni nu ascultă. Fiecare pentru el, nimeni pentru comunitate. Intr'o frază românească se urmăresc efecte răzlețe și trecătoare. Două nuanțe de idei alăturate nu se împlinesc spre creșterea gândirii, ci se ciocnesc ca două corpuri tari: sar scânteii, se nasc curcubeie ciudate de culori, se întrevăd prăpăstii și se deschid ceruri. Care este însă sporul de gândire în toată această înflorire de efecte lăaturalnice?

În românește fiecare scrie cum i se năzare, făurește cu dela sine putere cuvintele ce i se par a lipsi, lămurește substantivele prin atribute a căror prezență nimic n'o justifică, construiește fraza la întâmplare, după timp și dispoziții. (Vorbesc, bine înțeles, numai de limbă și nu de acest indiciu al personalității, stilul). Nimeni nu se ridică să conteste scriitorului o frază greșit construită, și uneori,

¹) Între timp, dl Sextil Pușcariu a publicat un studiu *Despre Neologisme*, Cluj, 1931. (Extras din volumul de Omagiu lui N. Iorga). Regretăm că n'am putut ține seamă de această prețioasă punere la punct.

din nenorocire, cu greu s'ar putea spune de ce fraza pe care o simți greoaie și necioplită păcătuiește împotriva limbii. Căci *limba noastră n'are o unitate de măsură și nu ascultă de un cod de legi bine definite*, pe cari vrând nevrând să le respecte dela cel mai mărunț gazetar până la cel mai de frunte stilist. Limbii noastre nu i-a fost dat să fie crescută cu îngrijire, vreme de veacuri, de generații întregi de gramatici și de scriitori conștienți de răspunderea pe care o au în păstrarea celei mai scumpe moșteniri naționale.

Lucrul acesta ni se pare îngrijitor. Căci, încă odată, *anarhia limbii trădează anarhia gândirii*. Se întâmplă ca citind o frază românească de astăzi, semnată uneori de nume respectabile, să nu poți descoperi centrul de gravitate în jurul căruia să se orchestreze nuanțele. Propoziția principală, de abia conturată, se pierde într'un haos de mărunte contraziceri, de cochetării și de penumbre. Pentru a transpune o asemenea frază într'o limbă bine definită ca cea franceză, trebuie mai întâi să reconstituești gândirea autorului, *s'o regândești*. În general, se traduce de o mie de ori mai ușor în franțuzește dintr'una din limbile mari europene decât din românește. Scriitorul român gândește prea deseori vag, fără strictă coordonare și ierarhizare a valorilor interioare.

Procesul limbii revine deci la procesul gândirii noastre. Se poate oare contesta serios legătura strânsă între una și alta? Fiecare artă își studiază cu îngrijire materialul prin care se va realiza. Pictorul zugrăvește cu o pastă care nu se va decolora a doua zi. Un sculptor nu expune în piața publică un grup de gips, ci de bronz sau de marmură. Și ce ați zice de un arhitect care ar clădi un palat din lut? Mecanica și arhitectura cunosc o ramură esențială realizării lor: rezistența materialului. Limba înseamnă în același timp instrument și material. Se întreabă cineva la noi de starea acestui instrument, de rezistența acestui material? Dela războiul încoace ați citit o groază de cronici despre romane, versuri, teatru. Vă amintiți de o pagină serioasă închinată studiului limbii acestor romane și versuri? Dar limba clasicilor noștri? Cunoașteți vreun studiu temeinic asupra limbii lui Eminescu, Coșbuc sau Caragiale?

Această lipsă de interes pentru limba noastră se explică în multe feluri, dar mai ales prin concepția romantică a scrisului și printr'un fel de obsesie metafizică pe care o vedem stăruind în mai toată literatura noastră contemporană. Suntem cu toții inspirați și intuiționiști. Ne simțim sufletul clocotind de simțiri puternice și de vedenii adânci. Credem că transcrierea acestui tumult se face dela sine și că cititorul va simți și va vedea neapărat cum am simțit și văzut noi. Credem în virtutea magică a inspirației. Uităm că există un proces

necesar de traducere a gândirii în limbă, proces prealabil scrisului propriu zis, proces chinuitor și istovitor care a răpus uneori pe cei mai mari scriitori ai lumii. De aceea scrisul nostru izvorăște furtunos, dar turbure, interesant prin însăși ciudătenia lui, dar vag. Suntem bogați sufletește, dar pagina pe care o scriem nu redă decât o neînsemnată parte din bogăția interioară pe care, cu mai multă conștiință lingvistică și stilistică, am fi putut-o redă.

Avem o școală de filologie și lingvistică reprezentată prin savanți de reputație europeană. Preocupările lor sunt grave, truda lor absorbantă și fecundă. Viitorul limbii românești va fi așa cum îl pregătesc ei. Dar prezentul? Nu putem cere unui savant să renunțe la seninătatea cercetărilor sale spre a urmări pas cu pas și zi cu zi mișcările ce se produc în limba vorbită și scrisă. Putem însă cere aceasta criticului literar și criticului de moravuri sociale. Limba noastră simte nevoia unui dogmatic care să trăiască în vâltoarea de toate zilele; un dogmatic sever, dotat cu simțul limbii, cu gust literar, cu însușiri de caracter; un dogmatic iute la gâlceavă, gata de harță, mânuind o pană sprintenă și ascuțită, pe care să-l blesteme, dar să-l teamă toată suflarea scriitoricească...

Datorită acestui ferment de fericită discordie, acestui neliniștit căruia un ideal de mai bine nu-i permite să se adapteze leneșei unanimității, s'ar iscă o mișcare plină de zumzet și de viață activă. Un interes nou s'ar naște pentru probleme cari astăzi nici măcar nu se pun, pentru probleme de limbă, de stil, de igienă morală și socială. Publicul mare ar deprinde încet încet obiceiuri de disciplină și de proprie supraveghere, ar învăța să respecte bunuri, ca limba și societatea, cari nu aparțin fiecăruia în parte, ci tuturor la un loc. Iar rezultatul unei asemenea vânturări de idei, de principii și de ideale, ar fi poate accelerarea unei evoluții lingvistice și psihologice, care se desfășură de sigur dela sine, prin simpla mecanică a eliminărilor de elemente neviabile; dar care, în lipsa unei conștiințe vii și dinamice, se desfășură prea domol și pasiv.

Să fie un rău acest spor de disciplină interioară? Să fie un rău intervenția unui dogmatic sever într-o țară în care severitatea este doar apanagiul jandarmilor și constrângerilor de corp? Într-o epocă de inflație literară și socială, noi credem că atitudinea dogmatică nu poate decât servi. Astăzi când batalioane de scribi spun și scriu orice și oricum, a descurajă falsele vocații înseamnă o binefacere. Pentru servitorii modești ai literaturii și gazetăriei, deprinderea unor anumite forme și principii, dacă nu le-ar împărtăși un geniu care nu se dă cu împrumut, le-ar impune cel puțin o decență uniformă, fără frumusețe, dar și fără înfumurări vicioase.

Cât despre adevărații creiatori de stil și de frumos: nu există exemplu de puternică vocație inovatoare, pe care să-l fi descurajat un dogmatic, fie și strâmt. Laharpe, Morellet și Fontanes n'au descurajat pe Chateaubriand, ci l-au purificat, i-au deșteptat instinctul tradiției lingvistice. Byron, Baudelaire, Oscar Wilde, toți marii singuratici ai gândului poetic, ar fi poate mai puțin mari dacă n'ar fi întâmpinat rezistența și chiar *neînțelegerea* unui conformism dogmatic, care le-a dat prilejul să se revolte, dar le-a impus în același timp un minimum de respect pentru starea spiritului contemporan. Un geniu vulcanic dărâmă zăgazele fragede ale dogmatismului. Dar, din această luptă victorioasă, îi rămâne un instinct de puritate, de legitimitate, o *conștiință literară* care asigură continuitatea vieții spirituale. Geniul sparge tiparele și dogmele. Dar, înainte de a fi crescut destul de puternic pentru a le sparge, a crescut în ele, s'a dezvoltat organic și sănătos: devenind demiurg, n'a devenit un monstru.

Și să nu se creadă, pe temeiul exemplului francezesc mai sus invocat, că aspirăm la întronarea unui raționalism neexpresiv și uscat în gândirea și limba românească. Avem comori de sbucium interior, un sens al infinitului și al armoniilor lumii pe cari Francezii le înlocuiesc cu daruri de altă natură, dar pe cari noi trebuie să le păstrăm, să le cultivăm, *să le exprimăm*. Dar nu le vom exprima cu adevărat decât ridicând subconștientul la lumina conștientului și veghiând la buna sănătate a limbii sortite să închidă în urne inviolabile o viață mai limpede și mai disciplinată. A număra bogățiile pe cari le-ai moștenit sau agonisit nu înseamnă că devii mai puțin bogat. Iată a cristaliza într'o limbă sănătoasă sbuciumul tău, oricât de puternic, și intuițiile tale, oricât de adânci, înseamnă atât pentru scriitor cât, mai ales, pentru cititorul lui, spor și nu pierdere.

BAZIL MUNTEANU

Post Scriptum. Acest articol e mai tânăr decât autorul lui. A fost scris în 1931 și destinat unei publicații care tocmai încetă să apară. Astăzi, am exprimat aceleași vederi într'un chip diferit. Publicăm totuși aceste pagini așa cum au fost scrise, după indemnul cui i-au fost închinat din capul locului. B. M.

MESAJ

Hipersensibil, și cu fruntea 'n soare
Vreau parafulgerul de-argint să-ți fiu:
Rujile trupului brumăriu
Să le păzesc de furtuni, să le apăr de soare.

Ci dacă mâini cuțitul unei stele
Iți va țintui fruntea de pământ,
Te-oiu duce 'n brațe mut prin plâns de vânt
Până la marginea pământului, la râpile de stele.

Și 'nchipuind șovăitoare cruce
— Liana trupului de-omăt pe pieptul meu sbătut —
Voiu striga peste oceane în marele necunoscut:
Mări ale neantului, unde mi-o veți duce?

Și ca răspuns, în lanțuri ferecat
De ape plesnitoare 'n luciul de șopârlă
Care pe umeri o să mi-le-asvârlă
Cel fără nume 'n gest înfuriat, —

Vom împietri în stâncă amândoi:
Tu ai să pari un înger în somn — ca să-l desmierzi,
Pe care marea l-a legat de trunchiul meu de-apoi
Cu sclipitoarele-i brățări de alge verzi.

INTOARCERE

Mi-anin privirile de pomi în floare
Ca niște osteniți funigei,
Să-mi lege fruntea grea de calma lor visare,
De verile adânci ce dorm în ei —

Din care sufletu-mi să se ridice
 Al copilului cu albăstrele 'n pălărie,
 Un auriu snop de spice
 Stropit de zâne cu o apă azurie.

Să se întoarcă iar la cel strein
 Și plâns de pe drumuri din vară,
 S'aplece o aripă de senin
 Pe-obrazu 'n care pluguri mari arară.

S'adorm sub creangă albă acoperit de vânt
 Ce-o scutura din frunze un somn darnic,
 Plângând
 Pe fluerul rupt al unui vis zadarnic.

CÂNTEC SĂ SE DUCĂ SOMNUL

Bună dimineța, draga mea!
 Ți-am așternut pe prag un braț de soare
 Să stai un pic aici până s'or scutura
 Fulgii de somn de pe pleoapele de floare.

Pe-obrazul fraged de copil de lapte
 Ți-a înflorit un mac de somn brumat
 Sub degetele zânelor de-azi noapte
 Care de duhuri te-au apărat.

Stai că-ți ajut eu să-ți încălți condurii
 Ce au dormit pe prag de-aseară și
 Era să-i fure piticii pădurii
 De n'ar fi prins din boturi a 'nfrunzi.

Paianjenișul somnului ce te-a 'nvelit
 Căzu precum o rochie de spumă.
 Acum făptura-ți fragedă s'a despărțit
 De sânul mamei visului, de brumă.

— Auzi, ce zumzet sună? Oști sclipind.
 Viorile dela o nuntă de buburuze.
 Vino și tu cu răsul tău de-argint!
 Lăcuste bat din pinteni și peruze

De purități de-azur îți cresc în drum.
 Vrea 'n rochia de spumă să te vadă
 Grădina de cădelniți cu parfum:
 Bună dimineața, fată de zăpadă!

FLIRT

Printre măcieși însângerați făclii
 Îți supse cerul cald liana pură
 Suflată 'n foi de ceară străvezii,
 Tulpină 'n care verile murmură!

Culcat pe mal cu visul căpătâi
 Imi pari un fir de abur smălțuit
 Ce 'ntemnițat în lut din noaptea 'ntâi
 Țășnește — acum mlădiu în infinit.

Cu-o mână gîngăș legi în păr un mac
 Iar râu 'mpotmolit de vis te 'mbie
 În caretă de cristal azurie
 Ca să surăzi din fragedul hamac.

Ca să te legeni în albastru visătoare
 Până ce surd neantul va sfărma
 Pe buzele cădelnițelor clare
 Cleștaru 'ntors în marea Marmara.

EPAVĂ

Sunt ca un spin ursuz crescut în soare
 Rănind morocănos un lan de grâu —
 Ucideți-mă 'n noapte cu topoare,
 Zvârliți-mă 'ntr'o râpă de pârâu!

Mi-am rupt prin oameni drumul ca 'ntr'un crâng
 Crustând pe piepturi semne blestemate.
 Tărând un ciuf de umbră, duhul stâng,
 Ce m'asmuța cu țepele-i din spate.

Ah, sufletul meu pur s'a înecat
Ca într'o baltă un clopot pus de vrajă.
Și apele cețoase au prins coajă
Să nu mai aud glasul zugrumat.

Sunt încărcat de ghimpi, de viespi, de tină —
Pe floarea buzei mi-au turnat otravă
Cristoșii falși cu suflet de rugină
Și-acuma ard în vânturi o epavă.

EMIL GIURGIUCA

SÂMBĂTĂ SEARA

— FRAGMENT —

Umbrele moi, inbibate de răcoarea umedă a primăverii, îmbrăcară până la piept -- ca o mătase fină, cenușie, — pădurile de fag și de brad de pe munții dinspre răsărit. Era abia pe la ojină, dar soarele scăpătase după șirul munților dela apus, lăsând să adie din pădurile verzi răcoarea înserării, plină de mireasma rășinii, a frunzelor tinere de fag, și a pământului ravăn. Aerul era tare, amețitor ca o băutură aspră, jos în valea strâmtă a Jiului. Soarele are drum puțin de străbătut, pe orizontul îngustat de creștetele cetinoase ale munților.

Dela brăul de umbră în sus pădurile de brad luminau metalic, neclintite în sulitele de oțel întunecat, din vârfuri. Brăul se ridica însă mereu, deși imperceptibil, și stingea lucirile de oțel. Creștea și răcoarea înserării, jos în vale. Se revărsa și liniștea, din desimea codrilor, tot mai stăpânitoare. Murmurul de mai înainte al Jiului crescuse acum în larmă, într'un vâjâit ca de vânt. Șivoiul aprig, străveziu, tinăr, vânjos și grăbit, își frângea în bolovanii limpezi din alvie, cristalul, zdrobindu-l în spumă de zăpadă, care se învârtea la cotituri, la ochiuri, și alerga în creste albe, odată cu râul.

Din tainițele pământului, de pe cărări infundate în munți, de după colțuri de stânci, începură să răsară deodată grupuri de mineri. Întâi mai puțini, apoi tot mai mulți, luându-și drumul tăcuți, cu pași osteniți, spre ghișeurile din vale unde li se făcea plata în toată Sâmbăta, după masa.

Văzuți de departe păreau cete de bandiți cari se strecoară, nesimțit, la pradă. Cu fețele și mânilor negre de cărbune, cu bărbile nerase, cu hainele întinate, soioase, răspândind miasme acre din umezeala măruntaelor pământului, aduși de spate, pășind larg pe picioare nesigure, văzuți de-aproape păreau mai degrabă grupuri de nenorociți. Din când în când se auzea tusea hârâitoare până în adânc de piept, și câte-o înjurătură amarnică în diferite limbi ale țării, când vreunul se împiedeca de-o piatră din drum.

Cei mai mulți trăgeau din țigări sau din pipe, tăcuți, gânditori,

sau, mai degrabă, epuizați și fataliști. Cei cu pipe scuipau, în răstimpuri, printre dinți, până departe, ca un adaos al lor la decorul primăverii de afară, pe care nu voiau s'o învrednicească de nici o privire.

Se grupară în fața ghișeurilor de plăți. Fum innecăcios de tutun rău se ridica în pâlcuri deasupra capetelor. Incepură să se imbulzească, să se ghiontească, să injure. Mici grupuri de femei în haine mohorâte începură să se ivească de pe ulițele așezării miniere, să se desfacă, căutând mereu din ochi pe cineva, și să se amestece în mulțime, strecurându-se lângă cel căutat.

Larma acum începu a crește și injurăturile a curge. Bărbații nu erau bucuroși de prezența femeilor, cari voiau să controleze încasările, deși, în zeci de rânduri, acasă, după sfezi cumplite, aceasta le-a fost condiția de împăcare.

Și crășmele, murdarele birturi și restaurante muncitorești, începură să se populeze, pe măsură ce se făceau plățile.

Aproape toți să depărtau dela ghișeuri înjurând cu strășnicie pentru reținerile făcute: alimente, avansuri. Protestele curgeau în toate limbile țării, muții de mai înainte căpătând glas, ochii lor goi și fețele lor supte, uscate, ca de lemn tăciunit, începând să învie, să arate omul.

Intr'o clipă înfloriră becurile electrice prin magazii, bărci, ospătării, birturi, pe străzile lungi și întortochiate, și până departe spre uzine, deasupra cărora plutea ca o negură de lumină rece.

Pe dinaintea birturilor răsunau, din când în când, palme: minerii își cinsteau femeile sau țittoarele cari voiau să-i ducă acasă. Se aprindeau certe, se iscau păruieli, și toate în mijlocul unor sudălmii îngrozitoare sau a vorbelor triviale. Nime nu dădea vreo atențiune acestor treburi de familie, și cei mai mulți venind și trăind singuri aici, treceau cu un aer de superioritate și de satisfacție pe lângă cei ce se certau sau se băteau: erau stăpâni pe banul și pe voința lor.

Dar unele femei, în cele din urmă, izbuteau să-și ducă oamenii acasă; și cum se depărtară de mulțime, și mergeau alătura de bărbații infurțiați încă, își trăgeau hainele ciufulite în încăierare, își netezeau părul sub năfrâmi, inviind în ele biata cochetărie ce le mai rămăsese, când înainte cu un sfert de ceas nu erau decât niște animale furioase și oarbe.

Cei cari cumpărau în magazii singuri, sau alătura de femei, și nu se abăteau pe la crășme, erau puțini, și toți aproape numai sectari: pocăiți, mileniști, anabapțiști. O puzderie de secte se lățiseră între mineri în urma faptului că aici se adunau muncitori din toate regiunile țării, ba și din străinătate.

În birturile muncitorești se umplură mesele. Oamenii mâncau la

inceput în silă, deși gustară, pe inima goală, rachiul. Fălciile păreau ostenite, abia se descleștau, abia măcinau. Pe fețele celor ce mâncau singuratici, în tăcere, se conturau linii tragice, cari păreau că îndeamnă și desfid în același timp, să cunoască cineva rostul omului în lume. Linii de expresie, pe cari nu le mai întâlnești decât în fețele animalelor superioare, și cari strecoară în suflet o deprimare cutropitoare și nedeterminată.

Dar cu cât se deșartă sticla cu vin sau rachiu, cu atât fălcile se învioresază, pofta de mâncare și mai ales setea crește.

Rând pe rând învie toate fețele de lemn tăciunit, se aprind ochii stânși, sentimente, porniri și patimi dau năvală în cuvinte, în gesturi, în priviri, în expresia feței. Schimbarea pare, întâi, nefirească: trezirea acelor inși cari au părut mai mult scule, lucruri, decât oameni. Și aștepți ca vorba lor să sune a lemn...

Sunt aspre glasurile, dar sunt glasuri omenești și vorbesc despre dureri și bucurii omenești.

Povestesc acum la toate mesele, în toate restaurantele și larma crește, fumul de țigară și de pipă se îngroașe, aerul din lăuntru e greu de mirosul acru al hainelor soioase de pe trupurile încinse de căldură.

Sala cea mai spațioasă o are restaurantul numărul 3, care vine cam în centru. Vânzătorul de aici, Werner, pare a fi un intelectual declasat. Are față inteligentă, ochii deștepți, părul cărunț, tuns scurt ca la robi, se poartă ras de tot. Fața i-e plină de dungi ce curg de-alungul, lăsând impresia unui cap de cal. E foarte prevenitor față de oaspeți. Are mișcări curtenitoare, servește cu însuflețire, se strecoară ușor printre mese, deși pare om trecut de șazeci de ani. După felul cum își pricepe meseria, ai putea crede că a fost chelner toată viața.

E discret, nu se amestecă în vorba altora când nu trebuie. De mesele celor ce vorbesc în șoaptă se apropie numai în vârful degetelor pentru a-i servi. Dar e cu ochii pretutindeni, și știe vecinic unde e bine venit un cuvânt al lui, o aprobare, o negare, sau unde trebuie să râdă cu cei dela masă.

Vorbește fluent nemțește și ungurește, știe destul de bine românește, deși se crede că ar fi de origine polonez.

Restaurantul lui e cel mai cercetat, și se pare că se adună aici cei mai subțiri dintre muncitori, mecanicii dela uzine, slujbașii dela căile ferate. Pregătește mâncări mai alese, deși poate îmbia oricui și prânzul cel mai simplu și mai ieftin.

Oaspeții povestesc cu vorbe tari, răzimați cu coatele pe masă, cu băutura înainte. Cei mai mulți au isprăvit de mâncat. Dar intră

mereu mineri întârziați, și domnul Werner le face loc, la mesele ocupate toate, fiecărui unde știe că are un cunoscut.

Vin și oameni cari nu mai pot fi socotiți între populația flotantă a așezării miniere, cari s'au născut aici, sau cari de ani îndelungați și-au părăsit vechile vetre. Mulți dintre ei sunt tot muncitori în minele de cărbuni, sau au ajuns la vreun grad mai înalt, de supraveghețori, de hocmani, de șefi de echipe. Unii sunt mecanici la ateliere, alții în diferite ocupații la căile ferate.

Deși au aproape toți gospodării, familii, — ei mai ales constituind și sămburele parohiei de aici, — părinții sau moșii celor mai mulți sunt veniți din alte regiuni ale țării, de când s'a început exploatarea mai sistematică și în stil mai mare, a minelor.

Prin ținuta și purtarea lor se deosebesc de populația flotantă. Sunt mai curați, mai bine îmbrăcați, au o demnitate a lor care nu-i mai lasă, decât cu prilejuri rare, să-și zvârle agoniseala unei săptămâni pe fereastră, cum fac mulți dintre veneticii proaspeți, Sâmbăta sau Dumineca. Dumineca și în sărbătorile în cari nu se muncește în mine, se îmbracă curat, merg la biserică, unii cântă în strană.

S'a cernut multă lume prin această stațiune minieră, până când s'a ales și a rămas la fund, ca populație statornică sau băștinașă, aceea care formează parohiile de aici, de toate confesiunile.

Și se cerne încă și acum, în fiecare an. Muncitori vin și pleacă în fiecare lună. Și din când în când, elemente mai harnice, mai normale și mai bine inzestrate, rămân să sporească numărul populației stabile.

Totuși localnicii, mulți, Sâmbătă seara vin și ei pentru un ceas-două, la crâșme, să schimbe o vorbă, să bea un pahar de vin sau de rachiu, să mai audă noutăți. Imboldul unui obicei vechiu al lor, sau moștenire dela părinții și moșii, cari își petreceau aici, pe vremuri, serile ca și populația flotantă de acum.

Și veneau, de obicei, în restaurantul lui Werner, căutându-și loc pe la mesele la cari stăteau muncitori sau slujbași mai aleși.

La o masă de lângă fereastra aburită, plină de resturi de mâncare și sticle goale, șase mineri de vrâstă și de neamuri diferite, își aplecau mereu capetele, cu ochii ațintiți spre mâna unuia care număra bani. I-au numărat pe rând fiecare, și cum mereu ieșea din numărătoare altă sumă, ei râdeau cu hohote, afară de unul, care privea posomorît, cu mustața dată a oală, cu o frunte îngustă și mâncată de pâraiașe orizontale.

— Măi, banii ăștia-s vrăjiți, — strigă cel care i-a numărat mai pe urmă, un bărbat în puterea vrâstei, osos, cu o gură largă de pește. De unde-i ai Petre? Aici nu-i lucru curat...

— De unde să-i am — răspunse domol cel cu mustața a oală, — dela casierie ca și voi.

— Cum? Vrei să ne prostești? Atâta e plata ta săptămânală? Petre ridică în silă brațul.

— Ei, săptămânală! N'ați văzut că i-am scos pe cei mai mulți din șerpar? Pe cei de azi i-am adus în mână. Am tot adunat și am pus de o parte. Să-i trimit acasă. Și acum, iată, nu știu câți trimit. Mă pot înșela la poștă.

Ceilalți se uitară cu ochii betegi la Petru: erau amețiți de băutura multă și parcă și uitaseră de numărătoarea banilor.

Numai cel cu gura de pește se ținea mai bine.

— Ce, nenorocitul? Să-i trimiți acasă? Dar pentru asta îți macini tu oasele în măruntaele pământului? Să-i trimiți acasă? Cui? Bestiei? Tu crezi că nevastă-ta e o femeie vrednică să-i trimiți agoniseala câștigată în sudoarea neagră a frunții de miner? Dar care femeie e vrednică să ne sugă sângele? Toate sunt le fel, toate sunt niște bestii, ca și fosta mea nevastă. În vreme ce noi ne scuipăm viața în praful de cărbune, ele se libovesc acasă în desmierdările flăcăilor, ale jandarmilor, ale văduvilor și ale tuturor ticăloșilor, ca niște baronese. Pfui! Să nu te mai aud, Petre, că spui prosti. Am să mă mâniu.

Ceilalți moțâiau din cap în semn de aprobare, dar lui Petru îi sări țandăra. Ridică de sub masă o mână lungă cu pumnul strâns, ca o măciucă, și-l privi cu dușmănie.

— Măi spurcăciune, măi ghiavole, nu știu ce ești, ungur, neamț ori jidov, ori ce mama dracului! Dar de mai spui un cuvânt eu te trăznesc în numele tatălui, românește, cu glaja asta de bere. Înțelesu-m'ai? D'apoi tu crezi că noi suntem cu toții porci ca tine, și că toate femeile noastre sunt lepădături, sunt cățele, cum a fost a ta?

— Nu te aprinde, tovarășe Petre, că n'ai pentru ce. Am zis o vorbă care-i credința mea. Pe mine nu mă mai înșală muierea. N'au vrut să se agațe și aici vreo trei de mine? Le-am dat cu piciorul, le-am scuipat. Eu banul meu îl beau; eu îl muncesc, eu îl folosesc.

Izbi în masă și ceru băutură.

— Eu nu mai beau, — zise Petru, — am apucat cu voi și am trecut măsura. Să facem socoteala.

— Ce socoteală? întrebă cel cu gura largă de pește.

— Socoteala mâncării și a băuturii, să vedem cât vine de fiecare, zise Petru cu ochii la sticle și la farfurii, simțind cum i se strânge inima. Nu vedeți că ne-am amețit cu toții, încât nu mai putem număra niște bani?

— Eu v'am chemat, eu plătesc! Pe voi să vă ia dracu' cu neveste cu tot! Trimiteți-le banii! Eu îi beau! Li beau cu prietenii și cu dușmanii. Ce-mi sunteți voi în seara asta? Prieteni ori dușmani?

— Prieteni buni! sughițară cei patru. Se împlânzi și Petre, auzind cine plătește. Nu-l lăsă pe dl. Werner să ducă farfuriile și sticlele goale pentru a putea face socoteala cât vine de fiecare, și pentru a nu-i înșela birtașul. De când stătea la masă făcu în gând și de douăzeci de ori socoteala, dar nu-i ieșia aceeași sumă. Era greu la șocotit și-l mai amețise și băutura.

Birtașul veni surâzător, luă comanda, aduse băutura. Petre zise:

— Domnule Werner, te rog să mai numeri și dumneata odată banii ăștia.

— Să-i număr? Cu plăcere! Dar este ceva care te 'ncurcă pe dumneata?

— Suntem cam afumați, domnule Werner, și ne ieasă fiecăruia altă sumă.

— Ei, afumați! De un strop de băutura, — zâmbi Werner, și tot vorbind numără banii de pe masă: zloți grei de argint, băncuțe subțirele de douăzeci și de zece bani, dar mai ales creițari ruginiți, între cari câteva pitace de aramă, mari cât zloții, dar cari nu valorau decât câte patru creițari.

— Opt zloți buni și douăzeci și patru de bani, — zise streinul după ce sortă banii.

Omul avu o încrețitură în mijlocul frunții, ca și când ar fi încercat să-și imprime în memorie suma.

— Creițarii o să-i țin, zloții o să-i trimit acasă. Șase sunt, nu-i așa?

— Da, șase. De când ești d-ta aici, bade Petre? De două luni?

— Așa este! Și iată ce am putut să pun de o parte — zise el cu amărăciune.

— Ai cruțat mult, ascultă-mă pe mine. Alții risipesc tot.

— De, facem fiecare cum avem poftă, rânji cel ce comandase băutura. Și tu, mai ales n'ai pentru ce te plânge. Noi, cari cheltuim tot, te îngrășem.

Werner râse cu voe bună.

— Da, sunt și gras eu, — vorbă să fie, — și se deșiră cât era de lung, râzând iar.

— O să intri în curând în rândul capitaliștilor. De exploatat știu că ai știut și până acuma.

— Prietene Krizsán, zise Werner, devenind deodată serios, capitalul meu o să-l împart bucuros cu tine, și cu alții. Azi, mâine, peste zece ani de vom trăi, în orice clipă.

— Dacă-ți bați în pinteni câștigul! Dacă joci și pierzi la cărți, eu nu stric nimic! Adevărul e că ești un exploatator al muncitorilor. Știu eu? poate ești chiar un jidov.

Sorbi din pahar, fără a ciocni cu ceilalți, se strâmbă și zise:

— Poftim și gustă și tu! Țsta-i vin? E oțet, domnule. Și pe oțetul dumnilale ne iei banii.

Werner gustă. Vinul nu era mai acru ca altădată.

— Am și calitate mai bună, dar e mai scump. Poruncești?

— De sigur că poruncesc! In seara asta îmi omenesc prietenii.

In vremea asta Petru își mai numără odată banii, îi ieși aceeași sumă ca și la crășmar. Își adună comoara, o strecură în șerpar, ne-amestecându-i. Se hotări să trimită nu șase, ci șapte zloți acasă. Se ridică, își îndesă o zdreanță de pălărie în cap. Nu mai voi nici să guste din vinul cel nou, ci zise lui Werner:

— Unde e poșta?

— Acum e închisă, e târziu. E dincolo de uzine. Dar eu ți-aș da un sfat: văd că dumneata nu te ști încă afla aici. Du banii la popa, dă-i adresa, și ți-i trimite el. Ești Român, nu?

— Român, vezi bine!

— Du-i la părintele Ilarie Mogoș. El face bucuros slujba asta credincioșilor lui, și chiar și altora, cari nu știu slova. Poșta acum e închisă, mâine, Duminecă, deasemenea, iar Luni dumneata intri în mină.

Petru nu se putea hotări:

— Nu-l cunosc pe popa. Nici n'am știut că este popă românesc aici.

Birtașul, văzându-l neîncrezător, zise, cu un glas în care părea că pune toată solemnitatea de care era capabil:

— Dragul meu, nu e nimic că nu-l cunoști. La el, banii sunt mai în siguranță decât la dumneata, ori la mine.

— Dacă-i dai adresă din America, acolo ți-i trimite, și acolo ajung, zise deslușit unul din cei patru mineri cari nu vorbiră până acum.

— Desigur că sunt mai în siguranță la popa valah decât la tine, rânji către Werner cel numit Krizsán. Tu repede i-ai toca la cărți. Hei, dacă n'ai avea tu patima asta! Ai fi ajuns până acum Rotschild!

— Ba mai bine spune că n'aș fi ajuns aici, prietene Krizsán, zise oftând birtașul. Ei, duci banii la popa Ilarie?

Omul era încă nedumerit ce să facă. — D'apoi, dacă ziceți toți așa, îi voi duce dimineață. Acum, e târziu.

— Târziu, dar la popa e încă lumină. Citește în bucoavnele lui cele valahe. Mâine e Duminecă, are slujbă. Da' citește și în alte

ropți până târziu. Eu îl cunosc de cincisprezece ani, de când am venit aici.

— Dar dacă nu ajung banii, domnule Werner? — zise Petru.

— Boule! Idiotule! suflă cu mânie în unghurește, minerul Krizsán, și scupă cu desgust. Imi pare rău că i-am plătit mâncarea și băutura. Asta-i un tâmpit!

Ochii celorlați, — toți mineri mai vechi în partea locului, — se uitară și ei cu dispreț la Petru.

— Dacă nu ajung banii, ți-i plătesc eu îndoit, — răspunse Werner.

— Și noi stăm buni! răspunseră cei patru. Ei începură a bea, fără să mai aibă grije de Petru, care se strecură printre mese, cu inima încă îndoită.

* * *

La o masă lungă, lângă peretele dela apus, ședeau, îmbulziți pe cele două lavițe, vre-o douăzeci de mineri, și ascultau întins vorbele unui tovarăș mai bine îmbrăcat, cu o frunte înaltă de chel, cu grumazii subțiri, cu barba ascuțită, cu nasul răsfrânt obraznic.

— V'am arătat motivele pentru cari și voi trebuie să intrați în organizație. Chiar dacă nu aveți de gând să stați multă vreme aici. Tot muncitori o să rămâneți, ori unde veți merge. E nevoie să vi se deschidă mintea, să înțelegeți că robia noastră nu e osânda nimănui, ci ea izvorește din prostia voastră. Nu ne cunoaștem puterile. Nu știm cât suntem de mulți aici în țară, și în toată lumea. Nimeni nu i-a făcut pe oameni stăpân și slugă. Ci după cum ne naștem și murim la fel, așa trebuie să și trăim, în egalitate, în dreptate.

Străinul vorbea cu un glas ascuțit, și arunca brațele ca și când ar fi voit să și le zmulgă. La masa cea lungă nu se bea decât rachiu. Păreau cu toții mineri veniți de curând aici, hainele le erau încă destul de bune și fețele mai sănătoase decât ale altora. Păreau neindemânatici, stângaci: ascultau cu nedumerire vorbele aceluia care se agita.

— Dreptatea o mâncat-o lupu' de mult, domnule, râse un țaran voinic dela mijlocul mesei. — Ce vorbești dumneata de egalitate, și că nu trebuie să fie stăpân și slugă! Dar ce? Să ne facem cu toții domni, și să ne plimbăm cu țigara în gură pe uliță? Cine ne va da de mâncare?

Râseră cu toții și vorbiră, un răstimp, voioși între ei.

— Aveți nevoie de o nouă educație, — începu oratorul. Sunteți crescuți pentru a fi slugi. Pentru supunere și ascultare. Pentru respectarea autorității. . .

— Ce părere o mai fi și asta? glumi un vlăjgan dela capătul mesei.

— Apoi da, așa sunteți crescuți, în întunec și frică, să vă temeți și să ascultați de primar, de pretor, de prefect, de notar, de popa mai ales. Vă împușcă și vă bat jandarmii, și nu deschideți gura. Ei bine, toți aceștia vă învață că fiecare e stăpân pe averea lui, că poate face cu ea ce-i place, că unii au dreptul să poruncească, iar alții, cei mulți, datoria să asculte. Iar Biserica, cu popii ei umflați de mâncare și băutură, întărește toată învățătura asta de robie, spunând că așa a lăsat Dumnezeu.

— Dar se' ntâmplă ceva în lumea asta fără știrea și voia lui Dumnezeu? Apoi stăpâni și slugi au fost de când e lumea, și vor fi până la capătul veacurilor.

Vorbi așa un român din părțile Maramureșului, un om înalt, cam palid la față, cu ochii vii.

Oamenii iar își plecară capetele unul spre altul și vorbiră între ei, gustând din păharele cu rachiu, și, din când în când, privind spre cel care le cuvânta, și care părea foarte nemulțumit:

— Țasta are ce are cu noi!

— Mă mir cum dă așa — buzna — între oameni pe care nici nu-i cunoaște. Ahea suntem de câteva săptămâni aici.

— Ei, acum, de organizație am mai auzit eu vorbindu-se și în alte părți. Nu e lucru rău.

— Da, însă sunt plăți de făcut. Iți cere dare. Zice că trebuie pentru organizație și pentru partid, pentru gazetă.

— Nespălată gură mai are. Cine să fie?

— Cine! Vreun agent socialist. Nu-i vezi că mișună acum în toată țara?

— Nu zic de organizație, de tovarășie. Știm și noi că doi fac mai mult decât unul. Da' nu mă impac eu cu asta: toate neamurile, clae peste grămadă, tovarășii! Tovarăși, pentru că suntem cu toții muncitori. Adică eu Român cot la cot cu Ungurul, cu Neamțul, cu Slovacul, cu Jidanul. Toți de-a valma, fără nici o lege, fără nici un Dumnezeu!

— Cum fără nici un Dumnezeu?

— D'apoi așa! Eu am umblat multă lume, am fost și în organizații socialiste și știu. Nici un Dumnezeu. Ei de-aici încep: Nu-i Dumnezeu, nu-i vieață viitoare. Totul e lumea de-aici. Ce nu vedem și nu pipăim, e minciună, scornită de popi și de oamenii bogăți.

— Pfi! auziți blestemății! S'o apropia coada veacului, măi oameni buni!

La un semn al oratorului de la mesele vecine se ridicară vreo patru și se îmbulziră pe laviți între cei douăzeci.

— Tovarășe Klintok, — zise unul dintre noii veniți — ai putea să ne spui ce beneficiu curat dăm noi societății într'o săptămână?

— Până la douăzeci de mii de zloți — răspuse repede vorbitorul de mai înainte. La an, peste un milion de zloți buni.

— Și pe aceștia-i bagă în buzunar oameni cari nu au pus o singură dată mâna pe ciocan, n'au aprins o patroană de dinamită, nu s'au coborât o singură dată în mină. Ba poate nici nu știu în care parte de lume se află. Iau banii de-a gata, sudoarea noastră, sângele nostru. — Așa vorbi altul dintre cei patru strecurați la masa cea lungă.

— Da bine, mă vericule, nu-i averea lor și nu suntem noi plătiți pentru munca noastră? întrebă maramureșanul.

— Averea lor? Ei au semănat cărbunele în pământ? E averea celor ce fac bani din el, a celor ce-l muncesc. Fără brațele noastre cărbunele ar putea sta, mult și bine în pământ, cum a stat de mii de ani.

Tovarășul Klintok, din fruntea mesei, începu să se însenineze. Văzu că oamenii ascultă mai încordați.

— Plata ce ne-o dau nouă e o batjocură pe lângă câștigul lor, — începu al treilea dintre noii veniți. Ei trebuie întâi să ne mărească plățile. Ori nu sunteți de această părere?

— Ba suntem, răspuseră în cor vreo douăzeci de glasuri.

— Sunteți! Dar ei de bună voce nu adaugă nici un ban la plata săptămânală. Noi trebuie să-i silim.

— Ușor de zis! zise un țăran de la mijlocul mesei.

— Și de făcut e ușor, dacă suntem organizați, dacă ținem toți la olaltă, și ascultăm de o singură poruncă. Intrăm în grevă și le primejduim câștigul lor. Iată pentru ce datoria oricărui muncitor e să intre în organizație.

Oamenii se frământară un răstimp, vorbind vecin cu vecin. Larma creștea.

— De, nu e așa de ușor de făcut o grevă, cum vă pare, — zise un român uscat, cu ochii visători. Eu am luat odată parte la o grevă. Trei săptămâni n'au mai izbit ciocanele. Și, după trei săptămâni, au venit muncitori din altă parte, și pe noi ne-au scos din sat cu jandarmii.

— Da, se'nțelege! Se'ntâmplă! Dar tot din vina noastră, zise Klintok. — Aceia n'au fost muncitori organizați, n'au ascultat de porunca unită. Dar când vom fi toți organizați, de-aici și din toată lumea, biruința e a noastră. Noi vom fi stăpâni pe rodul muncii noastre.

Vreo cinci deja masă declarară că se înscriu în organizație. Alții șovăiră. Cei mai mulți nici nu voiau să audă.

— Vă știm noi! Aveți nevoie de cotizațiile noastre! Par'că de douăzeci de ani nu aud același cântec, pe la toate minele și fabricile, și tot nu mai văd ca muncitorii să ajungă în locul stăpânilor! Vorbe de clacă, asta e, pentru a ne șterpele banul din pungă.

— Nu vă știm și nu vă cunoaștem. Nu sunteți de-o lege cu noi. Ce încredere putem pune în voi?

— Par'că lumea se poate schimba!

— Câtă vreme veți asculta de popii voștri cari vă țin în întunec, de bună seama că nu se va schimba, și voi tot slugi veți rămânea, — zise unul din cei patru. De aceea cine intră la noi, trebuie să se lapede de popi și de biserică.

— Și de părintele Ilarie Mogoș? întrebă cineva dela o masă vecină.

Cei patru tăcură. Tăcu și Klintok. Oamenii dela masa cea lungă întoarseră capetele spre vorbitor. Era un miner bătrân cu o frunte luminoasă.

— Bași pe toți popii într'o singură căldare? întrebă același glas. Cine dintre căpeteniile muncitorești de aici are ceva de spus împotriva părintelui Ilarie?

Nu răspunse nimeni. Oamenii se frământară pe scaune.

— Dar cine dintre șefii muncitorimii se poate asemăna cu părintele Ilarie? — întrebă același glas.

Mulți dela mesele vecine întoarseră capetele, începură să asculte.

— Apoi, de, ați amuțit acum! Nu vă vine la socoteală întrebarea. De aceea, mai încet cu lepădarea de popi și de Dumnezeu.

— Un corb alb, îndrăzni unul dintre cei patru nou veniți.

— Nu un corb alb, ci un preot adevărat. Și iați că și el, împotriva căruia nu puteți spune nimic, învață la supunere, la respectarea averii altuia, și el propovăduiește împăcarea cu rânduiala lui Dumnezeu, ca și alți preoți de care vă bateți joc, zise bătrânul.

Buni sau răi, sunt niște șarlatani, — strigă cineva dela o masă depărtată. Hristos n'a lăsat să fie popi. Oricine e preot pentru el, dacă are darul duhului sfânt care-l luminează.

Începură discuții aprinse între oaspeții dela mese. Cei în fruntea cărora era Klintok, nu-l mai luară în seamă, nici pe el, nici pe cei patru tovarăși, ci începură să povestească, grupuri, grupuri. Unii vorbeau despre necazurile lor, despre satele din cari au venit, despre familiile ce-au lăsat acasă. Alții criticau pe socialiștii fără Dumnezeu. Unii erau pentru intrarea în organizație, alții împotriva întovărășirii cu toți streinii. Bătrânul dela masa vecină se strecură într'un grup și le povestea despre vieța și faptele creștinești ale părintelui Ilarie Mogoș.

Minerul care pomeni numele lui Hristos era încunjurat de vreo șase, cărora le vorbea de multă vreme. Il chema Maier și făcea propagandă sectară. El încă nu se botezase a doua oară, pentru a intra între aleșii Domnului, dar era hotărât și se pregătea pentru marele

act din viața lui. Acum bea încă rachiu și fuma în rând cu ceilalți, neîncetând să le arate ce păcat mare era și băutul și fumatul de cari el se va lăsa cu desăvârșire îndată ce se va boteza.

Știa de pe acum o mulțime de citate din Scriptură, din amândouă legile, și-i uimea pe ascultători cu știința lui. Aceștia nu erau acum sub focul întâiei propagande sectare.

— Multe nu le pot primi din câte spui, tovarășe Maier, dar un lucru nu-l pot înțelege de loc. Cum puteți spune dumneavoastră că dacă te pocăești odată și te botezi a doua oară, nu mai poți greși, nu mai poți păcătui? Cine e fără de păcat în lume?

— Cei ce intră prin pocăință și botezul Domnului în rândul fraților sfinți, în Biserica cea adevărată a Domnului. Nu vezi că frații nu beau și nu fumează?

— Dar pentru aceasta nu e nevoie de nou botez, ci numai de voință. Cine vrea din toată virtutea lui, se ferește de aceste două lucruri. Dar numai ele sunt păcate înaintea voastră? Puteți pune mâna pe inimă să jurați că nu aveți gânduri, dorințe rele, că râvniți la ce este a altuia?

— Eu nu înțeleg ce au ei cu sfânta Cruce, zise altul. Ea care ne întărește și ne ajută în toate necazurile. Pentru ce voiți să o isgoniți din lume?

— Pentru că sunt în slujba diavolului, care nu poate suferi crucea — râse al treilea.

Domnul Maier începu din nou să-și arate știința și să facă citații din Scriptură, din diferite cărți, capitole și versete.

— Cu noi e ușor să te întreci dumneata, zise altul. Noi suntem oameni fără carte. Credem cum ne-am pomenit, și înțelegem că nu facem nici o prostie, cum spui dumneata. Dar de ce nu te ieai odată la întrecere cu părintele Ilarie Mogoș de aici? El e popă și cunoaște cartea sfântă. Arată-i lui că e rătăcit în credință.

— Nu poate fi rătăcit în credință cine nu rătăcește în viață — zise altul dela masă.

— Și am auzit și eu spunându-se în biserică, din cartea sfântă, că Dumnezeu nu aude rugăciunea celor păcătoși. Iar rugăciunile părintelui Ilarie, au fost de multe ori ascultate, — vorbi altul dela masă.

Și, uitând de doctrina și teoriile lui Maier, oamenii începură să povestească ce se vorbea despre părintele Ilarie Mogoș. Odată un miner sărac voi să trimită acasă douăzeci de zloți. Peste noapte, cineva îi fură banii. Dimineața s'a dus, plin de desnađejde, la părintele Ilarie. Acesta a făcut o rugăciune în biserică, și a treia zi omul și-a găsit banii la locul lor.

Altul, muncitor bun și harnic, primi știri de acasă că nevasta lui

e mereu îndemnată la păcat de un flăcău tomnatic. Femeia, cinstită, nu-și făcea de lucru cu el. Dar omul stăruia. După o slujbă făcută de părintele Ilarie, minerul a primit știrea că omul cu pricina s'a dus la pădure la tăiat de lemne. Un fag mare a căzut peste el și i-a rupt un picior.

Al treilea căzuse aici, la spital, în boală grea. Nici o doctorie nu-l tămăduia. O slujbă făcută de părintele Mogoș, îl puse în picioare.

Al patrulea, nu se putea hodi noaptea. Nu avea somn. Și cu trei molitve părintele l-a însănătoșat.

Odată dispăru o sumă mai mare dela casierie. Casierul a fost pus în lanțuri și judecat, deși striga mereu că nu el a furat banii. Era Ungur, era reformat, dar când a văzut că zadarnic se apăra, a lăsat prin cineva să-i facă popa cel românesc o liturgie. Și la o săptămână doi mecanici s'au infățîșat cu banii, arătând cum au deschis cassa de fier.

Aceste și multe alte lucruri minunate se povesteau între mineri despre părintele Ilarie Mogoș. Numai cei mai proaspăt veniți nu le cunoșteau.

La un păhar de băutură minerii, chiar și cei cari erau în organizația socialistă sau în secte, povesteau bucuroși despre lucrurile în cari bănuiau o putere peste fire.

Chiar și în seara aceasta de Sâmbătă, după ce vorbiră, în larmă mare, despre multe lucruri, discutară și se certară, se apropiară mulți cu scaunele în jurul mesei celor ce povesteau despre puterea rugăciunilor părintelui Ilarie Mogoș.

Unii dintre noii veniți intrară în vorbă și povestiră și ei alte întâmplări minunate. De pe fețele ascultătorilor dispărură rând pe rând întipăririle discuțiilor avute mai înainte, și creșteau liniile de mirare. Erau și oameni băștinași din sat, cari întăreau cele povestite.

În curând cei ce ascultau păreau niște oameni primitivi, dela începutul lumilor, cari încearcă să pătrundă taina, cu fețele tragice, cu ochii mari deschiși, înfiorați de spaima ce adie din lumea de dincolo de realitate.

* * *

Se apropia de miezul nopții când în restaurantul No. 3, unde dl Werner moțăia acum după tarabă, intră primarul Martin Szekely. Venia dela oraș, căruța o lăsase în drum, înaintea restaurantului.

Se așază la o masă la care erau locuitori băștinași și câțiva funcționari inferiori dela uzine.

— Condamnat la trei luni temniță, restituirea celor 500 zloți din

casa bisericii, și cheltuelile de proces, zise el, cât ce se așază la masă. Domnule Werner! O jumătat' de vin!

— Cine? întrebare mirată ceilalți.

— Cum? Voi nu știți că azi a fost procesul lui Gligor Noadă, episcopul bisericii românești?

— Adevărat! și nu l-a iertat părintele Ilarie?

— El poate că l-ar fi iertat, dar nu l-a mai putut ierta legea. N'a voit să recunoască până în clipa din urmă, și punea vina pe părintele. Zicea că popa a mâncat banii bisericii. I-au luat jurământ, și ticălosul a jurat că banii i-a cheltuit popa. Atunci părintele Ilarie s'a ridicat de pe scaun, s'a apropiat de el, ținând în mână crucea dela siragul de mătânie, și i-a zis: „Fătul meu, fiule Gligore, poate să fi greșit eu. Ci tu mai spune odată jurământul și în fața mea, pe crucea asta. Mă voi da plainic!” Dar Gligor, primul episcop, n'a cutezat să jure pe crucea popii. Și, mai mult mort decât viu, a mărturisit hoția. Așa, a fost pedepsit și pentru jurământ strâmb. Nu știu cu ce gând a mărturisit. Poate aștepta ca părintele să se roage de iertare pentru el. Dar popa era ostent și scârbit și când a ieșit nici n'a mai băgat de seamă că cel condamnat s'a aruncat ca o fiară asupra lui. Noroc că era departe, și doi gardieni au pus mâna pe nebun.

Cei dela masă rămaseră multă vreme în tăcere. Primarul deșerta două păhare unul după altul, își aprinse o țigară și zise:

— Nime nu l-a putut bănuși pe Ilarie Mogoș să fi cheltuit el banii bisericii. Dar când l-am auzit pe episcop jurând, am început să mă clatin în credință.

— Omul dracului Gligor Noadă, ăsta! Mai mulți au fost împotriva alegerii lui de episcop. E venitură, nu-i născut aici. Dar părintele i-a luat apărarea: „Il știu, îl cunosc. Eu l-am crescut!” Și avea dreptate popa: el îl crescuse și-l purtase pe la meșteșug de a făcut om din el. Și acum, iată răsplata! Era cât pe-acți să-l scoată Vlădica din preoție și din sat pentru cele cincisute de zloți. Așa vorbi un Român bine legat, un fel de supraveghetor la minele de cărbuni, care râvnise el, înainte cu cinci ani, să fie ales de primiepiscop al bisericii românești.

Vestea fu prinsă și de celelalte mese. Un răstimp se vorbi de judecata asta. Apoi conversația lăncezi. Se gândeau cei mai mulți la același lucru: era întâiul conflict dintre preot și cineva din localitatea minieră. De treizeci de ani era preot aici părintele Ilarie Mogoș. Dar n'a avut nici un schimb de vorbe cu cineva. Nime nu-și aducea aminte. Și acum, iată, un om în temniță!

Părea că s'a coborât asupra capetelor o atmosferă apăsătoare. O îngrijorare nedeslușită se furișe în suflete. Rând pe rând oaspeții

întârziați părăsiră restaurantul No. 3. Dl Werner, albăstrui de ostenit, închise obloanele, pușe zăvorul.

Afară, era răcoare pătrunzătoare. Minerii își strângeau haina pe trup și grăbeau spre adăposturi. Scăpați din cocleala restaurantului, plămădită din aer stricat, din fum de tutun, din miros greu de băutură și de mâncare, și intrați în apa limpede a nopții înstelate, le era frig. Umerii se ridicară, trupurile se zguliră, și unii înjurau răcoarea.

Nu-i ademenea vinul ce-l nou, dăruit de primăvară și de pădurile înconjurătoare, pe care, fără să-și dea seama, îl inspirau până'n adâncul piepturilor. Nu se opreau să vadă luna spânzurată în creștetul cetinos al brazilor, nu-i neliniștea clipirea stelelor de aur, sus în înălțime.

Ulițele rămaseră în grabă pustii. Vâjeitul Jiului se auzia, ca o fierbere necurmată, în pădurile de pe coastă. Pâlcuri de neguri se iveau și dispăreau, ca niște arătări ce nu se pot întrupa, de-asupra pădurilor de brad și de fag. Lumina lunii creștea, și odată cu ea, singurătatea și taina, cari învăluie și pătrund lucrurile lumii, îndată ce zgomotul vieții se stinge, și ochiul omului nu le mai privește.

BCU Cluj / Central University Library Cluj I. AGARBICEANU

COLOCVIU CERESC

De ce-ți curg lacrimi pe obraz, cerule cu heruvimi,
Că-ți rupi năvoadele albastre, grele de mărgăritare?
Pământu-și moae'n tine buzele amare
Și scoate-argintul iernii în pomi spre limpezimi.

Tăcut în slăvi, murmuri în ape de cleștar
Și vorbele ți-aud în cupa sufletului meu —
Liturgic clopoțel, în plângător altar,
Care-o să-mi tremure în vers mereu.

Mă simt o apă ruptă din trupul tău de-argint,
Ram înflorit de stele —
Cobor pe mine paseri de umbre să le-alint
Ci vreau să spintec noaptea împrejurimii mele.

Sufletul meu cuminecat de-azururi,
Potir pândit de degete de brumă,
S'o răsuci — șarpe de fum — ce'n înelări se'ndrumă
Alunecând pe marea ta de-apururi...

GEORGE BOLDEA

CÂNTECUL UNUI PINGUIN

Inima mea strigă după oameni mulți,
după oameni goi și desculți.
Locurile tale nu poți să le părăsești,
pentru că în locurile tale te împlinești.

Inima mea strigă ca după un frate
înebunit de atâta singurătate.
Se plimbă pe aleea circulară
fratele exilat la țară.

Noaptea cade 'n sat cu mulți câini.
In odaie, slab, tu visezi la pâine.
Chipuri de oameni deschiși învii
dar sufletul tău e departe ca în stihii.

Iată omul singur ca un animal,
care mănâncă, doarmă și muncește,
și noaptea, când vine, se neliniștește,
și se teme la zgomotul celui mai mărunț val.

Iată omul apus în păcat,
omul care s'a cunoscut,
și pe mâinile diavolului s'a dat
ca să-și fie sieși necunoscut.

Și iată femeea care nu zice
nici da, nici nu, — femeea frumoasă!
Și iată tânărul care-și joacă soarta în arșice
și care nu știe niciodată ce zice.

ȘTEFAN ION GEORGE

PRINCIPIILE UNIFICĂRII LEGISLATIVE

CONCEPȚIA ȘI METODA EI DE REALIZARE. — CONTRIBUȚIA DREPTULUI ARDELEAN LA UNIFICAREA DREPTULUI POZITIV ROMÂNESC. 1)

Unificarea legislativă este, fără îndoială, una din problemele fundamentale ale organizării noastre sociale. Ea ar fi trebuit deci să constituie, îndată după Unire, o principală preocupare, atât a guvernanților noștri, pentru desăvârșirea unității politice a țării, prin înlăturarea diversității legilor de pe teritoriul ei, — cât și a juriștilor români, în adâncirea acestei capitale probleme a vieții noastre de Stat, în vederea soluționării sale.

Multă vreme însă lucrările de unificare au stagnat, în lipsa unei orientări precise asupra metodei ce trebuie utilizată în crearea ei și a unor priviri clare de ansamblu a planului acestei opere epocale pentru noi. A lipsit poate și mai mult preocuparea constantă a celor care au condus destinele țării, de a realiza cu un moment mai de vreme opera unității ordinii juridice a națiunii noastre.

În momentul de față însă unificarea legislativă este la ordinea zilei. Ziarele și revistele au coloanele deschise pentru discutarea ei. Cercurile de juriști cu sau fără atribuțiuni oficiale o desbat în continuu, făcând critici și propuneri. Lipsese totuși un spirit de înțelegere în aceste discuțiuni care domină astăzi viața juridică dela noi. Părerile cele mai diferite își fac loc, criticile cele mai acerbe atacă din deosebite puncte de vedere însăși concepția și metoda proiectelor de coduri lucrate de Consiliul Legislativ, producând desorientare și nedumerire chiar în lumea juridică.

În această stare de lucruri, am găsit nimerit să expun într'un scurt eseu principiile unificării, nu cu scopul de a da directive și îndrumări, ci numai cu acela de a încerca să învederez concepția și

1) Acest studiu cuprinde dezvoltarea ideilor expuse în conferința ținută la Cluj, în ciclul „Problemele Ardealului de astăzi” organizat de gruparea „Gând Românesc” în cadrele asociației „Astra”.

metoda care, potrivit unor criterii științifice și deci obiective, trebuie să stea la baza unificării legislative a țării noastre.

Desigur că în această discuțiune se înscrie în prima linie chestiunea măsurii în care va trebui să contribuie fiecare din sistemele de legi provinciale, la unificarea legislativă. Și cum principala critică ce se aduce proiectelor de coduri ale Consiliului Legislativ, este aceea a unei inspirații prea largi din dreptul ardelean, vom insista asupra acestei chestiuni, arătând limita în care acesta e îndrituit să participe la opera de unificare și care anume instituțiuni juridice ardelenene au fost adoptate în mod justificat de proiectele de coduri.

Numai lipsa unei asemenea lucrări în literatura noastră juridică m'a îndemnat s'o scriu, în dorința de a aduce o contribuție cât de modestă la lămurirea unor puncte de discuție principiale, atât de disputate de juriștii noștri.

I

Actualitatea arzătoare a unificării legislative, o determină situațiunea insuportabilă pe care o prezintă diversitatea legislativă a țării noastre.

Avem nu mai puțin de 4 sisteme de legi diferite, care ne guvernează dela Unire încoace, deci de peste 15 ani.

I. In vechiul Regat, legile românești de origină neo-latină (franceză și italiană).

II. In Ardeal, legi de origină maghiaro-austriacă și drept cutumier.

III. In Bucovina, legi de origină austriacă.

IV. In Basarabia, legi de origină rușă, acestea însă în cea mai mare parte abrogate, prin extinderea codurilor din vechiul Regat.

Prin urmare, dacă vechile hotare care despărțiau, în contra dreptății istorice, provinciile românești de patria mamă, s'au prăbușit pentru vecie odată cu actul Unirii, — au fost păstrate însă granițele juridice, în disprețul unui principiu elementar de unitate politică a țării noastre.

Consecințele dezastruoase ale acestei stări de lucruri și nevoia urgentă a înlăturării lor prin asigurarea unității legislative, se pot situa pe două planuri, sub raport teoretic și sub acela al exigențelor practice.

Pe primul plan se înfățișează situațiunea de astăzi a diversității ordinii juridice în guvernarea relațiunilor vieții noastre sociale, ca inadmisibilă din punct de vedere al concepției constituționale de Stat unitar și indivizibil, ce stă la baza Statului nostru. In adevăr, din

moment ce legile, care reprezintă în prima linie sistemul de drept pozitiv al unei națiuni, sunt expresia suveranității Statului dela care emană, concepția și deci conținutul acestora trebuie să fie unitar, ca și aplicarea lor, pentru întreg teritoriul Statului. Nu se poate admite în ordinea privată pozitivă, ca aceleași raporturi sociale să primească o anumită consacrare juridică într'o parte a țării și o altă consacrare a dreptului în altă parte a țării; iar în ordinea publică internă, ca una și aceeași infracțiune, cum este de pildă furtul sub raportul valorii lucrului sustras, să fie privit ca delict în vechiul Regat și drept crimă în Ardeal — fără ca unitatea politică a țării în ordinea dreptului, să nu sufere o gravă înfrângere.

Și este o situațiune juridică bizară și anacronică, ca înăuntrul hotarelor aceluiaș Stat, să fie utilizate principiile de drept internațional privat, pentru rezolvarea conflictelor de drept interprovincial, — aici în Ardeal de o frecvență aproape zilnică — atunci când în momentul de față în unele State europene, doctrina și practica jurisprudențială au reușit să stabilească pentru anumite materii, norme juridice de unificare internațională.

Pe al doilea plan, sub raportul cerințelor practice ale vieții juridice, relevăm starea de nesiguranță, ce au creat-o mai multe sisteme de drepturi în acelaș domeniu juridic pe teritoriul țării, profund dăunătoare întregii vieți economice și sociale, în special pentru relațiunile comerciale dintre noile provincii și vechiul Regat; acestea iau ființă sub semnul incertitudinii și al confuziunii, izvorite din conflictele permanente dintre legile diferitelor provincii.

Necesitatea unificării legislative se impune deci ca un imperativ categoric, atât pentru cimentarea unității politice a Statului nostru, cât și pentru asigurarea securității drepturilor în viața socială, prin stabilirea unui regim juridic unitar.

Pentru a înțelege însă valoarea socială a unității legislative și metoda de adoptat în realizarea ei, este necesar să relevăm importanța Dreptului în societate, privit în ansamblul său, ca disciplină socială, încercând să sesizăm mecanismul său intim, în aplicarea sa la faptele vieții.

II

După cum *Domnul Jourdain, burghezul gentilom*, celebrul personajiu al lui Molière, făcea proză fără să știe, până a aflat-o spre marea lui satisfacție dela profesorul său, tot astfel pentru majoritatea oamenilor, existența Dreptului nu e relevantă decât de anumite acte cu caracter oarecum solemn, cum ar fi chemarea ca parte sau

martor într'un proces, intrarea ca membru al Juriului la Curtea cu Jurați, sechestrul aplicat pe un bun al datornicului pentru neplata unei creanțe, încheierea contractului de căsătorie în fața ofițerului de stare civilă, etc.; în afară de asemenea împrejurări, membrii unei societăți se bucură de toate binefacerile ordinii juridice pozitive, care le asigură existența și libera lor dezvoltare, bănuindu-i numai prezența sa ocrotitoare în relațiunile vieții sociale, fără însă a avea o înțelegere clară a arhitecturii acestei impresionante opere umane, a organismului Dreptului unei societăți.

În considerațiunile ce vom face asupra misiunii Dreptului în viața socială, — atât de puțin cunoscută chiar de lumea cultă, — mă voiu mărgini numai a privi Dreptul în latura lui pozitivă, deci experimentală, ca știință socială destinată a asigura ordinea juridică în societate. Nu mă voiu ocupa deci de concepția filozofică a Dreptului decât numai tangențial, în măsura strict necesară subiectului discutat. De altfel în ce privește fundamentul Dreptului sub raport filozofic, domnește în prezent, o mare incertitudine, din cauza diferitelor sisteme care își discută întâietatea, lupta dându-se însă între concepția Dreptului pe bază metafizică și concepția pur psihologică și sociologică a Dreptului, singurele care au astăzi autoritate în lumea juridică. Marea bătălie a și început, cea dintâiu etapă însemnând-o lucrările primului congres internațional de Filozofie a Dreptului și Sociologie juridică, ținut la Paris în Octombrie 1933.

În orice caz, deosebitele concepții filozofice ale Dreptului se întâlnesc în fața realităților sociale, în analiza acestora, spre a stabili valoarea normelor dreptului pozitiv și sensul lor social — și aceasta înseamnă posibilitatea concilierii lor în viitor, iar din punctul nostru special de vedere, înseamnă un rezim sigur în analizarea elementelor componente ale Dreptului, pentru a putea învedera însăși substanța sa.

Dreptul, în manifestările sale organice, se confundă cu viața, am putea spune că e reflexul ei. La baza oricărei colectivități omenești stă Dreptul, căci nu poate exista societate fără ordine juridică. „Ubi societas, ibi jus”. Este în adevăr nevoie de o reglementare a conduitei membrilor societății, care să asigure după celebra formulă a lui *Kant*, „coexistența drepturilor subiective”, prin limitarea libertății fiecăruia, în măsura asigurării libertății tuturor.

Misiunea esențială a Dreptului e prin urmare aceea de a garanta ordinea juridică între membrii comunității sociale, pe care o realizează prin impunerea de reguli obligatorii pentru aceștia, cu un îndoit caracter, de protecție pentru titularul dreptului lezată și de con-

strângere pentru persoana care a violat acest drept, să repara prejudiciul adus persoanei lezate. Pentru ca Dreptul să poată realiza această funcție primordială a sa, e deci necesar ca puterea socială, pe care o reprezintă în societățile moderne Statul, să supună voințele rebele, impunându-le la nevoie cu forța, respectarea regulilor sale juridice.

Dar misiunea Dreptului nu se poate reduce la un simplu rol negativ, ea trebuie să satisfacă în epoca de civilizație actuală și alte exigențe sociale de ordin mai înalt, care se concentrează toate în jurul idealului de justiție al timpului de față, acela al asigurării armoniei sociale.

În adevăr, experiența vieții sociale a arătat că Dreptul în organizarea acesteia, nu-și poate limita rolul său la o atitudine de pură expectativă, recomandată de doctrina individualistă în garantarea liberului exercițiu al facultăților membrilor comunității sociale, fără a risca ca Dreptul să se transforme într'un mijloc de oprimare a celor slabi, de către cei puternici. Acesta, în vederea realizării unui echilibru social, trebuie să intervină pe cale pozitivă pentru a proteja pe cei slabi și a le asigura o participare mai efectivă la avantajele pe care li le dă societatea. Numai astfel, prin repararea injustiției provenind din inegalitățile sociale, inerente vieții, individul poate să profite de liberul exercițiu al facultăților sale, pe care i-l asigură în prima linie ordinea socială.

Aceasta înobilare a Dreptului cu o nouă funcție socială, care tinde în ultima analiză la realizarea în mod progresiv a principiului unei mai juste repartizări a averilor, se cheamă în limbaj tehnic, socializarea Dreptului și este trăsătura distinctivă a mișcării juridice contemporane. Ea e datorită uriașelor transformări economice și sociale din ultimii 50 ani, precum și luptelor de idei care s'au dat în acest răstimp și care au dus la rezultatul arătat.

Așa se explică stabilirea unei mai juste repartiții a sarcinilor Statului pe capul contribuabililor, prin instituirea impozitului pe venit; deasemenea obligațiunea pentru patronul unei întreprinderi industriale de a repara prejudiciul cauzat prin accident lucrătorului, sau familiei sale în caz când accidentul e mortal, — independent de orice culpă din partea celui dintâiu, — în virtutea teoriei socializante a Dreptului pozitiv, creată de jurisprudență și doctrină, aceea a riscului rezultând din funcționarea întreprinderii; și apoi, pentru a da un ultim exemplu al socializării Dreptului prin intervenția acestuia pe cale pozitivă în relațiunile sociale, citez legea de unificare a asigurărilor sociale din 1933, care stabilește asigurări sociale obligatorii

pentru salariați, cu mijloace de finanțare strânse din contribuția comună a Statului, a salariatului și a patronului.

În realizarea acestei funcțiuni sociale, Dreptul este călăuzit de doi factori determinanți ai evoluțiunii sale:

1. *De idealul de justiție*, care izvorăște din datele conștiinței noastre, controlate de rațiune și servește numai ca principiu director, fiind, după expresia lui *Charles Beudant*, „ideea care inspiră și orientează pe om în eforturile sale continue pentru desăvârșirea ordinii sociale. Acesta este elementul metafizic al Dreptului, recunoscut de școala modernă a dreptului natural.

2. *De principiul utilității sociale*, care constituie elementul experimental în formarea Dreptului, — singurul recunoscut în concepția sociologică a Dreptului, — și este izvorit din realitățile vieții, având ca scop coordonarea și echilibrarea intereselor sociale, spre a asigura concilierea și deci armonia lor.

Însă dacă am invederat, cel puțin în liniile sale generale, conținutul dreptului pozitiv, ne mai rămâne să arătăm originea și modul său de formațiune, — în special a dreptului pozitiv privat, — de elaborare a regulilor juridice, în latura sa tehnică, care ne interesează în mod direct, pentru că aceste constatări ne vor servi ca fundament al expunerii principiilor ce trebuie să cărmuiască unificarea legislativă a țării.

La baza organismului dreptului privat, chiar în epoca noastră, dar mai ales în evoluția lui istorică dela societățile primitive la societatea civilizată de astăzi, stă *cutuma* sau *obiceiul pământului*, care e oglinda în care se reflectează conștiința poporului, acest element spontan și de formațiune inconștientă, sursă profundă a oricărui drept pozitiv, ca factor de formare a regulilor de drept.

Cutuma este o stare tranzitorie către dreptul scris, pe care-l pregătește, căci în el legiuitorul găsește elementele necesare creării regulilor de drept scrise, care nu mai pot fi concepute ca în vechiul drept, ca pure creațiuni ale spiritului omenesc, ci ca norme juridice ce au legătură organică cu viața socială, destinate s'o guverneze.

În Ardeal cutuma reprezintă și astăzi în anumite părți ale Banatului și ale Transilvaniei apusene, izvorul formal de drept civil, aceasta fiindcă dreptul civil ungar aplicabil aici, nu fusese codificat până la Unire și de altfel nici în prezent Ungurii n'au cod civil.

Elementele esențiale ale cutumei, care o caracterizează ca sursă formală a dreptului pozitiv, sunt două și anume primul constând într'o utilizare a ei constantă și de lungă durată în rezolvarea conform normelor sale, a anumitor relațiuni sociale ce cad sub imperiul

său — și al doilea, constând în convingerea membrilor grupului social guvernați de cutumă, că aceasta este social obligatorie.

În societățile moderne însă, guvernate de sistemul legislativ, cutuma și-a pierdut mult din importanța din trecut, fiind tot mai puține cutume cu caracter general, — din care o voi releva din pricina valorii sale sociale, pe aceea în virtutea căreia femeia căsătorită poartă numele patronimic al soțului său. Aceasta se explică prin faptul că mai toate națiunile civilizate sunt supuse pe teritoriul lor unui sistem de legi scrise unic și omogen, care au limitat mult domeniul juridic al cutumei; apoi prin faptul că cutuma nu se poate forma decât în cercuri restrânse cu o atmosferă socială unitară; totuși au o deosebită importanță și în prezent așa zisele cutume profesionale: agricole, industriale și mai ales comerciale.

Alături de cutumă, în primele începuturi ale dreptului pozitiv privat, avem manifestarea acestuia sub formă jurisprudențială, sacerdotală sau laică. Din aplicarea empirică a Dreptului la cazuri individuale, sub formă de *jurisprudență*, se degajează cu timpul *principiile juridice*, care sunt reguli de drept cu caracter general, cu contururi largi și conținut cuprinzător, reprezentând substanța Dreptului, partea fixă a acestuia, în structura sa permanentă. Aceste principii generale ale Dreptului reprezintă viața reală însăși, complexă și nestatornică, din care au fost desprinse prin procedee de logică, tocmai pentru a simplifica realitatea curățind-o în contact cu ideile, de tot ce e contrazicere și incoerență și păstrând ca miez al principiilor, numai esența realităților sociale. Prin această operațiune de analiză și de sinteză a faptelor societății, își anunță apariția tehnica juridică, destinată a construi edificiul Dreptului cu datele, cu elementele vieții sociale.

Însă acțiunea tehnicii juridice, departe de a fi terminată, propriu zis de abia acum începe, prin opera sa de aplicare a principiilor de drept relațiilor vieții sociale, în veșnică transformare. Această acțiune de adaptare a principiilor de drept raporturilor de viață, o realizează tehnica juridică prin crearea de *concepțe și construcțiuni juridice*; ele constituie elementul mobil, variabil al Dreptului, ca și viața la care se adaptează și au rostul de a preciza contururile și conținutul principiilor generale ale dreptului privat pozitiv, în sensul că le determină condițiunile de aplicare în timp, la raporturile sociale cărora organizația juridică pozitivă le dă sancțiune juridică.

Pentru că nu toate relațiunile de fapt obțin o recunoaștere juridică. Sunt unele care rămân în domeniul moravurilor și al moralei. Ordinea juridică le recunoaște numai pe acelea, care reprezintă o utilitate socială, acesta fiind criteriul esențial al sancționării lor ju-

ridice. Însă sfera relațiilor umane, care capătă recunoaștere juridică, este în continuă extindere, căci pe măsură ce viața omenească devine mai complicată, intervenția Dreptului este mai mult solicitată, pentru a asigura echilibrul intereselor în societate. Ori rolul tehnicii juridice este tocmai acela de a procura „realizarea formală a Dreptului”, după fericita expresiune a marelui *Ihering*.

În stadiul actual al civilizației, cel mai perfect instrument al tehnicii juridice, astfel cum a dovedit-o experiența istorică, îl constituie *legea*, care este regula de drept, formulată de autoritatea socială, cu caracter obligatoriu pentru membrii unei societăți.

Valoarea excepțională a legii, care îi asigură primul loc în ierarhia surselor formale ale dreptului pozitiv, constă în autoritatea sa, garantată de puterea socială — și în securitatea, stabilitatea și certitudinea ce o crează în ordinea juridică, — condițiuni indispensabile oricărui progres social, prin faptul transcrierii regulilor de drept și a determinării aplicării lor.

Datorită acestor calități remarcabile din punct de vedere social, câmpul de aplicațiune al legii în reglementarea activității juridice s'a extins extraordinar și are tendința să cuprindă întreg ansamblul vieții sociale, în foarte întinsa rețea legislativă, pe care o constituie codificația modernă.

(Va urma).

EMIL PUȘCARIU

TRAIAN HERSENI: TEORIA MONOGRAFIEI
SOCIOLOGICE¹⁾

„România este o țară eminentemente agricolă” ... „Suntem un popor de țărani” ... „Populația României este compusă în mod covârșitor din țărani” ... sunt tot atâtea dictoane, pe cât de pejorative ca nuanță, pe atât de adevărate în fond.

Dacă-i adevărat, că Anglia are o populație urbană de 80% și numai 20% rurală, dacă-i adevărat că Germania are vre-o 65% populație urbană și 35% rurală, Franța cam jumătate urbană și jumătate rurală, atunci este tot atât de adevărat, că România are numai 20% populație urbană și 80% rurală.

Cine observă cu atenție mișcarea populației pe întreg globul, cine observă migrațiunile spre centrele industriale, mai ales în epoca capitalistă, poate constata o tendință generală de urbanizare. Orașul mare atrage, aspiră tot.

Cât va dura această afluență a masselor spre orașele mari, rămâne să deducă sociologii și economiștii. S'a profetit însă începutul de descongestionare al orașelor și s'a preconizat ideea de nivelare a asperităților dintre oraș și sat pentru a facilita unificarea cea mai ideală pe întreg teritoriul unei regiuni.

Pân'atunci însă, era firesc să se nască o știință a acestei fracțiuni atât de importante din populația țărilor. În privința orașelor s'a scris mult; există o literatură sociologică foarte bogată cu privire la centrele industriale și pentru analiza structurii capitalismului (care este în primul rând orașenesc-industrial și numai în al doilea rând rural, cu caracter agricol-latifundiar). E curios totuși de ce n'a creiat capitalismul o știință specială, sistematică, unitară a orașului. Cărui fapt se datorește, că în toate țările, mai ales în America, a apărut această sociologie a satului (Rural Sociology, Dorf-Soziologie), când evoluția societății contemporane nu merge deloc spre o ruralizare bucolică, tolstoiană sau sămănătoristă, ci mai curând spre o tot mai mare mecanizare și industrializare a întregii lumi, chiar și a agriculturii. *Max Rumpf* susținea, că adevărata realitate socială a epocii noastre

¹⁾ Cu un studiu introductiv: *Sociologia monografică, știință a realității sociale* de D. Gusti (p. 166; ed. I. S. R.).

este orașul mare (die moderne Groszstadt)²⁾.

Nu avem pretenția să dăm aci o explicație ultimă a fenomenului de apariție a acestei științe și nici o explicație a intereselor vitale pe care ea are să le servească. Pentru că suntem convinși, că nici-o știință nu se naște din pur idealism și dintr'o simplă dar nestăvilită sete de cunoaștere a omului, și nu credem să existe vre-o știință, care să nu servească la nimic. Științele, cari nu își au rădăcinile adânc înfipte în vre-o realitate oarecare, nu se pot înfiripa ca științe și cele cari nu pot servi la nimic, mor.

Deocamdată observăm, că sociologia satului la noi a luat un avânt deosebit și rădăcinile ei s'au fixat solid în pătura imensă a unei fracțiuni coplesitoare din populația țării. Poate nicăieri această știință n'ar fi trebuit să se nască mai repede și să se constituie mai puternic, ca la noi. Institutul Social Român a înțeles acest lucru. La constituirea ei ca știință, el a contribuit cu forțe mari și i-a dat forme într'adevăr gigantice. E de ajuns să comparăm în această privință literatura noastră monografistă, care în ultimii 10 ani umple paginile „Archivei” și, împreună cu publicațiile uriașe cari se anunță, covârșesc ceea ce s'a făcut în altă parte³⁾.

Cartea dlui Herseni deschide seria *studiilor* și este într'adevăr o fericită inaugurare. Este un mic tratat de sociologie și un manual de sociologie monografică. Din ea se poate cunoaște totodată concepția fundamentală a școalei sociologice dela București.

Dl Gusti, în bogatul său studiu introductiv, ne dă câteva noțiuni fundamentale de metodă monografistă și face o succintă expunere a evoluției acestei științe, cu un foarte bogat material bibliografic. Ne învață să cunoaștem ideile sale, pe care le propagă de ani de zile dela catedră, formele în care crede dsa că se poate încadra realitatea socială (*cadrele și manifestările*), țesătura vie care le prinde, dă viață, face legăturile lor infinite și permite să circule pulsul tuturor activităților omenești (*voinea socială*). Iar ca idee fundamentală lasă să se întrevadă (dl Herseni insistă apoi mai amănunțit) *legea paralelismului sociologic*, ca o alvie adâncă și necesară pentru a duce ansamblul spre revărsarea în bazinul final al concepțiilor sale: *Idealul Social, Idealul de Cultură*.

Dl Herseni conturează mai de aproape această sociologie. Definește locul și poziția *cadrelor* (cosmic, biologic, psihic și istoric) și a *manifestărilor* (economic, spiritual, politic și juridic) precum și necesitatea permanentă și infinit de variată a interpenetrațiilor lor.

Concepția aceasta a cadrelor și manifestărilor ar rămâne o categorisire arbitrară și artificială, dacă n'ar exista legea paralelismului sociologic, care să facă interpenetrarea și să împace antagonismele dintre ele.

Primatul cadrelor sau al manifestărilor? Ce a fost la început, economicul sau spiritualul? ar însemna să ne mai întrebăm odată cu

2) Max Rumi: „Die Grosstadt”... în „Kölner Vierteljahrshette für Soziologie”. 10 Iarg. Heft 2.

3) Vezi Cap. IX. din „Das Dorf al soziales Gebilde” publicată în „Kölner Vierteljahrshette für Soziologie”.

Confucius, dacă cocoșul cântă fiindcă răsare soarele sau soarele răsare fiindcă-i place cocoșului să cânte?

Ideea gustiană își are valoarea poate tocmai în această năzuință de împăcare a sociologilor idealiste cu cele materialiste. De aceea, dacă am căuta să încadrăm școala dela București în istoria sociologiei, atunci probabil am categorisi-o printre curentele eclecticice. Legea paralelismului sociologic este o inspirație admirabilă pentru concilierea exagerărilor celor două mari școli antagoniste. Una, care susținea până la absurd primatul spiritului, iar cealaltă, care susține, că viața economică și formele de producție determină viața spirituală.

Di Gusti, împrumutând câteva idei dela sociologii spiritualiști, modifică ierarhia valorilor exprimate mai sus, arătând, că economicul „servește numai și mijlocește, dar nu are nici un rol *cauzal* în istorie și societate”. Di Herseni arată, că nici economicul, nici spiritualul nu primează, ci merg *paralel*. „Intotdeauna cu anumite forme economice apar anumite forme spirituale, sau invers. Variațiunea concomitentă a părților indică de cele mai multe ori o determinare comună. Această autonomie parțială și dezvoltare concomitentă a manifestărilor sociale are tăria unei legi numită de prof. Gusti: legea paralelismului sociologic” ... „Primatul îl are numai întregul, societatea ... Economicul sau spiritualul pot fi elemente explicative numai, în domeniul economicului sau al spiritualului, — *în materie socială trebuie să se dea întâietate socialului*” ... (p.108).

Se poate spune însă — cum se întâmplă cu toate sistemele eclecticice — că tocmai în afirmațiile lor fundamentale se poate găsi și punctul vulnerabil. Fiindcă metoda fundamentală a monografiei sociologice este observația riguroasă științifică, un fel de inducție dela „elemente la structura ansamblului”, deci un fel de evadare din formele *statice* ale interpretării sociologice — era firesc să se procedeze la un moment dat la negarea oricăror reminiscențe de metafizism. Astfel, la plecare, sociologia monografistă vrea să se debaraseze de orice idei preconcepțute și, conform cu legea paralelismului, neagă chiar primatul spiritualului: „cine mai crede azi în idei înăscute. Și cele mai generale idei și cele mai abstracte noțiuni au fost construite încet și trudnic, pe material concret empiric” (p. 142).

Atunci cum se explică totuși faptul, că „socialul e primordial element spiritual, valoare obiectivă. *Dar trece adesea într'o fază mai „prozaică”, se materializează*” ... (p. 142).

Paginile cari urmează sunt o sfortare uriașă de a evada din acest echivoc, pe care îl creiază — credem noi — chiar legea „paralelismului” ... o sfortare uriașă de a evita spiritualismul metafizic și o veșnică recădere în el. Altfel nu se pot înțelege afirmațiile riscante, că „spiritualul are un înțeles în sine, nu este nevoie să-l raportăm la starea sufletească a celui care l-a creiat, el este obiectiv” ... și că prin urmare „*spiritualul n'are nevoie de această raportare la om*” ... și că „datorită societății valorile pot exista independent de cei ce le-au produs, pot avea un sens propriu” ... (p. 129). Noi credem tocmai dimpotrivă, că nu aceasta este circulația valorilor, dela subiectiv la obiectiv, ci dela cosmic neorganizat, la mediu organizat: la social. Individul creator și valorile create de el, nu pot fi înțelese

decât în funcție de acesta din urmă. Mai departe: „Psihologul procedează tocmai dimpotrivă, pe el îl interesează întotdeauna autorul. În exemplul nostru psihologul se interesează de Homer și de Kant, nu de opera lor, de aceasta se folosește doar ca o expresie a lor (care e înafară de sensul obiectiv), ca să-i cunoască mai bine” (p. 127) ... „Iliada poate fi înțeleasă și dacă ne-o închipuim ca o creație spontană și, ce e mai important de observat, cunoașterea autorului n'ajută nimic la această înțelegere“ ...

Adevărul — credem noi — este cu totul altul. Sub nici o formă și sub nici un motiv creația nu poate fi desfăcută de viața creatorului, după cum sufletul nu poate fi scos din corp și după cum azi viața nu mai poate fi imaginată nici măcar sub forma paralelismului psihofiziologic.

Spiritualul are nevoie de raportare la om și omul la condițiile cosmice și economice în care a trăit. De aci își trage seva și nu poate să se ridice împotriva nici chiar când se declară dușmanul epocii sale. „Mediul trage totdeauna artistului anumite limite în interiorul cărora se poate mișca liber, însă de unde nu poate evada niciodată”. Dacă n'am admite acest adevăr atunci am cădea în exagerarea aceloră, cari susțineau că „universul a devenit trist, fiindcă odinioară o paiață a devenit melancolică! Nihilistul, acest straniu martir fără credință, care se urcă pe eșafod fără entuziasm și moare pentru un lucru în care el n'a crezut — este un simplu produs al literaturii: a fost inventat de Turghenieff și completat de Dostoiewski. Robespierre a ieșit din paginile lui Rousseau, tot atât de sigur, cum Palatul Popului se ridică pe ruinele unui roman”⁴⁾.

Firește exemplele sunt exagerate până la absurd. Așa însă ele pot evidenția cu atât mai bine necesitatea unei adevărate interpretări sociologice, ca astfel să nu ajungem la o înfundătură mistică, la un fel de „cult” exagerat al omului.

W. Bölsche spunea undeva, că nu există în societate niciodată și nicăieri o întrerupere măcar de o clipă a contractului strict imperios dintre natură, viață și creațiile ei. Numai odată s'a crezut — spune acest autor — că această lege a fost întreruptă. Aceasta, fiindcă învățătura celui fără de prihană (a lui Isus), era prea mare. Dar această învățătură era sământa veacurilor, era în omenire, s'a născut odată cu ea. Ca și izvoarele de gaze, ce parcurg decenii și veacuri întregei păturile din scoarța pământului, până ajung la suprafață. Și aci un singur om sau un copil chiar, a dat foc printr'o singură scânteie gazului, ca apoi o flacăra uriașă să se întindă deasupra veacurilor. Și această lumină ivită în noaptea neagră, era atât de mare încât se părea la un moment dat, că pământul e prea mic ca să-l lumineze numai pe el ...

Iată de ce credem. că sociologia nu poate fi o știință a spiritualului. Dacă dl prof. Gusti a creiat legea paralelismului sociologic, ea ar trebui să rămână măcar paralelism și să se evite o continuă revenire la primatul spiritualului. Pentru că nici o idee, *nici un sistem filosofic nu-l putem înțelege fără să-i stabilim antecedentele cauzale*. Și noi

⁴⁾ Oscar Wilde: Intentions.

nu putem imagina o sociologie, care să ignoreze acest adevăr și să nesocotească acest punct de vedere, această metodă de a gândi și de a lucra. Toate celelalte, dl Herseni a arătat-o foarte bine, nu sunt decât științe psihologice, sau inspirate de individualismul psihologic.

O mică nedumerire mai avem — am amintit-o mai sus — în ce privește formularea înțelesului *voinței sociale*. Aceasta vrea să fie viața, care leagă prin infinite firișoare vii, formele realității sociale. Ea tinde să dea realității sociale mereu o formă de viață și să o îndemne la o permanentă realizare de sine. Formularea ei însă ni se pare cam metafizică și — fără să mai intrăm în analiza ei — tot un fel de contractualism Rousseau-ian. Poate că în locul acestui factor de origine mistică, ar trebui să găsim alt factor, care să explice suficient orice manifestare în exterior a socialului: evoluție, progres, cultură. Acest factor va fi într'adevăr elementul cel mai important de cunoaștere al științei sociale. El este de fapt, cel mai greu de aflat (după cum în medicină, diagnoza este cea mai grea de stabilit), însă de el depinde întreaga terapeutică a reformei sociale: cu cât e stabilit mai precis, cu atât reforma se aplică cu mai multă eficacitate.

După clarificarea acestor mici puncte îndoielnice, școala Bucureștiană va putea aduce servicii imense științelor sociale. Munca întreprinsă are proporții gigantice și discuția adusă asupra câtorva puncte nu poate decât să folosească. Influența școlii sociologice Bucureștene e evidentă. În Ardeal Ungurii au întreprins și ei o seamă de cercetări cu privire la sociologia satului, pornite de revista lor „Erdélyi fiatalok” (tineretul ardelean) cu broșurile apărute: 1. *Gyal-lay-Pap Zsigmond*: A nép és az intelligencia (poporul și intelectualii). 2. *Demeter Béla*: Hogyan tanulmányozzam a falu életét? (Cum să studiez viața satului?). 3. *Demeter Béla*: Az erdélyi falu és a szellemi áramlatok (Satul din Ardeal și curente spirituale). Unii dintre tinerii cercetători sunt foști elevi ai d-lui Gusti; influența este prin urmare directă. Așteptăm. ca și tineretul român ardelean să întreprindă asemenea cercetări, mai ales acum, după ce d-l Herseni ne-a dat un îndreptar de metodă atât de prețios. Cine citește cartea d-lui Herseni, cunoaște din belșug toată teoria monografiei sociologice, și poate începe, după datele indicate aci, activitatea introductivă în cercetările sociale.

OSCAR JIANU

ZECE ANI DE VIAȚĂ SĂSEASCĂ LA „KLINGSOR“

La 1 Aprilie •1934, revista brașoveană *Klingsor*, condusă de H. Zillich, a împlinit zece ani de existență. E o realizare aceasta peste care nu putem trece cu indiferență.

În judecata curentă a intelectualului român, Sașii din Ardeal sunt un popor sobru, exclusivist, tenace și orgolios în păstrarea tradițiilor, cu accentuate preocupări materialiste, mu't prea practic deci pentru a

nu desconsidera veleitățile artistice. Dacă aspectul sumar al orașului săsesc și viața țărănească, strânsă în chinghile de fier ale unei discipline bisericești și economice, îndreptățesc, până la un punct, această părere și dacă structura socială cumpănită și omogenă, din care lipsesc contrastele (proletariatul și aristocrația), fixează atenția în primul rând asupra capacității de organizare a Sașilor, nu înseamnă, firește, că am epuizat tot ce era de spus despre ei.

Nu avem intenția să ne ducem prea departe în trecut pentru a descoperi și alte componente ale sufletului și culturii săsești decât acelea de generală circulație. Vom aminti doar, în ordinea de idei pe care o urmărim, încercarea d-lui *Adolf Meschendörfer*, revista *Die Karpathen* apărută în preajma războiului mondial (1907—1914). Revista aceasta a adus o înnoire adâncă în viața spirituală a Sașilor, o lărgire a cadrelor, o descătușare. Puritanismul autoritar, pragmatismul excesiv, naționalismul strâmt și provincial care stăpâneau până atunci bruma de literatură săsească, au fost atacate rând pe rând cu îndrăzneală și pricepere de omul de gust și de cultură care înțelegea să ceară respectarea criteriilor estetice în cântărirea producțiilor literare săsești. Dacă Meschendörfer a rămas până astăzi o figură proeminentă între Sași, aceasta se datorește nu numai versurilor și romanelor lui, ci și activității de critic și animator literar.

Pentru noi o importanță particulară mai are și faptul că în coloanele acestei reviste s'a publicat, în traducere îngrijită, multă literatură românească.

Klingsor pășea așa dar pe drum bătut. Câteva deosebiri trebuie făcute însă de la început. *Die Karpathen* oglindește estetismul placid, teoretic al anilor de calm profund ce au precedat războiul, *Klingsor* vibrează de toate neliniștile pe care războiul și frământările de după el le-a sădit în suflete. *Klingsor* a fost conceput ca o revistă de luptă, de discuții asupra problematicei contemporane și directorul ei, om de splendidă energie tinerească și de variate resurse (liric de largă perspectivă, bun prozator și gazetar de temperament) i-a păstrat până azi ținuta de frondă inteligentă, gustul de noutate.

Se știe că înainte de război. Șvabii din Banat, Sașii din Ardeal, Germanii din Bucovina, cei din Basarabia și Dobrogea, trăind sub regimuri deosebite, n'aveau prea multe legături între ei. Ajunși, în 1918, în cadrele aceleiași stat, toți acești Germani se organizează într'un singur bloc politic: Uniunea Germanilor din România. În acest bloc german, Sașii, deși mai puțin numeroși decât Șvabii bănățeni, dar coloniști mai vechi decât aceștia, mai bine organizați și mai înaintați în cultură, iau locul de conducere — și nu numai în politică ci și în viața culturală. Organizația de vast aparat, *Kulturamt*-ul care a funcționat până în anul 1927, își are sediul în Sibiu, conducătorul, ei Richard Csáki, azi în s'ujoa *Deutsches Ausland-Institut*-ului din Stuttgart, este un ardelean.

În asemenea împrejurări altă greutate are o revistă săsească de azi, decât una de dinainte de război.

Desigur că nu numai pentru aceste motive ci și pentru valoarea ei intrinsecă, și mai ales pentru participarea ei intensă la toate dramele spirituale din Germania anilor din urmă (până la adoptarea hitlerismului), revista d-lui Zillich a pătruns și în Reich. E adevărat că, la un

moment dat, *Vossische Zeitung* a putut scrie enormitatea că „Klingsor (sic!) trăiește azi în Ardeal” și că alături de Zillich, el este unul din conducătorii vieții literare săsești de aici — și Zillich are destul umor pentru a reproduce în revista lui această mostră de exactitate gazetărească, dar faptul rămâne în picioare: revista brașoveană a știut să atragă asupra ei atenția cercurilor din Reich, a știut să depășească orizonturile provinciale. Numai după o sistematică pregătire în acest sens s'a putut ajunge în anul 1930 la realizarea breslei cărții germane în România (*Deutsche Buchgilde* în Rumänien) care, alături de o mai veche organizație similară ungurească, este una din cele mai de seamă și ingenioase înfăptuiri ale politicei culturale minoritare din Ardeal.

Klingsor, în sfârșit e cunoscută și la București. Este, cred, întâia revistă germană din țară care e urmărită cu atenție de periodicele noastre. Și în această privință, d. Zillich a dovedit o pricepere promptă. Legăturile pe care a știut să și le facă, în deosebi cu cercul *Gândirii*, traducerile și colaborările alese (*Blaga, Crainic Bucuța, Arghezi, Sădoveanu, O. W. Cisek, Sân-Giorgiu* etc.), cronicile și notițele ce ne privesc, dovedesc o orientare sigură și nu putem lăsa neamintit faptul că intuiția justă a Klingsorului a știut să ghicească, de câteva ori, talente românești care abia mijeau. *Klingsor* a fost printre întâile reviste din țară care a vorbit de *Jebeleanu*, de foarte tânărul *Ștefan Aurel Baci*, din paginile ei am luat cunoștința de existența lui *Petru Neagoe*.

A face un istoric al Klingsorului, ar însemna a da tabloul întregii vieți spirituale săsești din ultimii zece ani. E o întreprindere pe care nimeni n'ar putea-o duce la așa de bun sfârșit ca documentatul și vioiul critic și istoric literar sas, profesorul ieșan *Karl Kurt Klein*, el însuși un colaborator asiduu al Klingsorului și care în cartea sa, *Ostlanddichter*, apărută în 1926 (Brașov edit. Klingsor) a dat câteva portrete excelente ale scriitorilor sași în viață.

Dar nici nu este scopul nostru de a da în aceste însemnări o schiță istorică și dacă, alături de Zillich, vom aminti pe poeții de inspirație religioasă, *M. Wolf, G. Maurer*, sau pe *Otto Folberth* și *E. Neustädter*, pe povestitorul cu cald humor *E. Wittstock*, pe eseistii *E. Reisner, Pomarius, M. Orend*, ne dăm seama că nu facem decât să înșirăm, fără prea mare folos, câteva nume. Iată de ce vom renunța la prezentarea istorică a acestei decade pline de mișcare și de culoare și ne vom mărgini să dăm câteva din liniile de orientare ale revistei.

E un fapt prea bine cunoscut că Sașii sunt un popor extrem de conservativ. Puțini la număr, păstrând cu gelozie amintirea nostalgică a unor mari privilegii și tradiții, ei împing uneori până la absurd spiritul de organizare, de gospodărie de control. Oricât de îndrăzneți în formularea idealurilor de artă, Klingsoriștii nu pot scăpa din această fundamentală disciplină a spiritului săsesc. Preocupările de organizare socială, bisericească, și culturală ocupă un loc respectabil în paginile lor. Ce-i drept, Klingsorul pune în aceste preocupări impetuoșitatea tinereții, el cere să se facă loc generației tranșelor, noului spirit zămislit în iureșul tragic al războiului. El nu se dă îndărât nici de criticele aspre care ar putea supăra un amor propriu național mai puțin robust. Caracteristic în această privință este articolul lui *E. Reisner*, „Defectele naționale ale Sașilor” (a I, p. 293 —) în care dialecticianul ascuțit derivă antinomiile caracterului

săsesc din calitatea de popor colonist. Păstrând legăturile sufletești cu țara de obârșie, de care însă, geografic, el este definitiv separat, Sasul nu are rădăcini, „ii lipsește solul patriei”, „El poate cânta oricât de însuflețit cântecele lui despre „Land des Segens”, despre „Gipfel der Karpathen”, cu vorbe și melodii nemțești, câmpia și munții nu vor deveni nemțești pentru atâta lucru, nu vor deveni o patrie, în măsura pe care, pentru a fi autentic în întregime, cântecul ar trebui s'o presupună. Aici este acea desbinare care, după părerea mea, caracterizază așa de mult existența săsească, și este, în ultima analiză, temeiul tuturor însușirilor care-l deosebesc pe Sas — și nu în avantajul lui — de Neamțul din Germania ca și de celelalte popoare trăitoare în Ardeal. Sasul nu poate fi adevărat German decât în măsura în care nu este Ardelean, și la fel, el nu poate fi Ardelean decât în măsura în care încetează de a fi German (natural, nu vreau să spun prin aceasta că el ar trebui să fie Român sau Ungur). Peisajiu și națiune stau într-o legătură mult mai strânsă, decât se crede de obicei”. Nu vom urma pe d. Reiser în portretizarea lui acidulată, în care filistinismul și utilitarismul săsesc, subordonarea sentimentului religios celui național sunt derivate din aceeași constatare fundamentală pe care am arătat-o, dar vom reține că a spune asemenea lucruri dela înălțimea unei reviste de ținuta KlingSORULUI e un semn de curaj sănătos pe care l-ași vrea practicat și la noi, cu seriozitatea cuvenită. El nu descurajează de altfel nici decum pe KlingSORIȘTI, și nu-i împiedică de a vorbi cu încredere despre misiunea istorică a germanismului în general și a Sasilor în deosebi. Într'un articol intitulat „Deutsche Sendung” (a. 1929, p. 44) Zillich, plecând de la comparația, discutabilă în orice caz, dintre cultura franceză („vlăguită, perimată”) și puterea de expansiune, de contagiune universală a celei germane, ajunge la o dîtirambică preamărire a acesteia din urmă. Dacă cultura cehă și maghiară — deși amândouă își au idioma lor națională, — nu sunt, totuși, decât dialecte ale celei germane, ne putem ușor închipui perspectivele de imperialism cultural pan-german la care va ajunge, în concluzie, d. Zillich. Aplicată la Sașii din Ardeal această viziune de universalism cultural german, schițată tot de Zillich, ne interesează și mai de aproape. Într'un articol intitulat *Destin și datorie minoritară* (a. 1927, p. 449) d. Zillich, după ce înșiră tratamentul, foarte vitreg după d-sa, de care au avut parte Sașii în cadrul României întregite, ajunge la concluzia că aceștia, dacă au fost și sunt oprimați de forța numărului elementului dominant au, în schimb, consolarea marelui misiuni de a fi reprezentanții și mijlocitorii culturii europene. „Toate bunurile spirituale din această parte de lume trăiesc în sângele și tradițiile noastre”. Zillich contestă posibilitatea unei culturi autohtone „Viitorul ei (a acestei părți din Europa, deci și viitorul nostru) este întrarea în spiritualitatea europeană, care poate avea, neapărat, și ea părțile ei urâte, dar este mai vie decât cea a Răsăritului, mai articulată prin secolele trăite conștient, mai capabilă de inițiativă, mai creatoare. „Cine ar vrea aici altceva, și ar visa de o cultură națională, în opoziție cu cea a Europei, acela poate însufleți eventual pe liceeni, viața însă trece înainte..... Ce rol vom juca noi minoritarii în această evoluție care în ultima analiză este o evoluție în sensul nostru? Vom avea chiar rolul de transmitători pe acest lung front de viață.... Prin destinul nostru deci, noi suntem reprezentanții vechii culturi a Europei în Răsărit”. — Și acest rol, Zillich, îl vede cu

atât mai important cu cât, după dânsul, viitorul german și cel al Europei se suprapun din ce în ce mai mult.

„Trebue să ne apărăm împotriva oricărei influențe a Balcanului, rămânând însă deschiși spre Occident“: iată concluzia d-lui Zillich, concluzie care ne face să ne gândim nițel la articolul citat al d-lui Reiser care arăta, nu fără ironie, pe ce șubrede motive se reazimă disprețul Sașilor pentru vecinii lor. Concluzie cu atât mai curioasă, cu cât cu câțiva ani în urmă, d. Zillich singur va pleda pentru o colaborare, în cele spirituale, între Români și minorități, propunând chiar un comitet de personalități de vază în frunte cu M. Sa Regele (*Colaborare culturală în România*; Nov. 1931). Mai realist, căutând să lege firul preocupărilor de azi de acela al tradițiilor de altădată, d. Capesius, vorbește și el despre „misiunea germană în România“, amintind rolul Sașilor în trecut, în Principate, și preconizând, în locul transilvanismului nebulos, o politică culturală întemeiată pe realități și contând cu întreaga țară românească (a. 1933, p. 134).

Trebue să spunem aici câteva vorbe despre chestiunea „transilvanismului“, chestiune discutată cu aprindere în publicistica ungurească mai ales, pătrunsă însă destul de copios și în coloanele Klingsorului. Acest mit care a obsedat atâtea condeie în Ardeal, se hrănește din considerații istorice și din altele de ordin sociologic. Se mai pune la contribuție și puterea de modelare a peisagiului, imponderabila lui influență în determinarea unei tonalități spirituale comune, destul de puternică — se afirmă — pentru a făuri o sumă de aspirații ce ar lega mai strâns cele trei nații de aici decât elementul de rasă.

Nu noi vom nega importanța elementului regional ca mijloc de atmosferizare în artă. Reflexul peisagiului ardelean în toponomia românească, în poezia populară și în literatura noastră cultă, atestă intimitatea și trăinicia legăturilor dintre pământ și om. Dar peisagiul nu e tot. El nu e decât unul — și unul static — din nenumăratele componente ce alcătuiesc sufletul unei nații. Trecutul, credința, limba și ceace se desprinde din toate acestea: tainic și implacabilul sens de orientare ce ce ne îndreaptă pașii spre viitor: iată ce nesocotesc transilvaniștii în teoretizările lor fragmentare și contradictorii. (A se vedea de ex. discuțiile din 1929 în revistele *Erdélyi Helikon*, *Korunk* și *Klingsor*). Se pleacă dela o temelie șubredă, vorbindu-se de un paralelism istoric care însă este un postulat improvizat mai degrabă decât o realitate. Și se anticipează asupra viitorului cu aceeași ignorare a profundului nostru instinct de unitate ce constituie însăși axa vieții noastre naționale. Am impresia că transilvaniștii au rămas la viziunea vieții ardelenice din primul an de după război când unii, — nu noi însă — își puteau face iluzii cu privire la virtualitățile de cohesiune românească.

Când așa dar d. Hajek vorbește (a. 1926, p. 137) despre o „națiune ardeleană“, despre o „limbă ardeleană“, cred că se găsește în opoziție nu numai cu punctul de vedere românesc dar chiar cu întreaga ideologie săsească despre care știm cu câtă tărie reclamă comunitatea spirituală cu Germania. Deasemenea când d. Folberth scrie (a. 1928, p. 86) despre „Cosmosul ardelean“ și vede în morfologia acestui pământ o forță determinantă de unificare, uită că munții n'au fost numai graniță între state ci drum cunoscut și practicat de ciobanii noștri sute și sute de ani, iar când d. Shaefer afirmă în articolul intitulat „Înțelesul misiunii noastre în

Ardeal" (a. 1932, p. 430), că „Sașilor le este dat să fie conștiința sufletului ardelean“, înțelegem desigur că avem a face cu o expresie alegorică, dar nu știm la ce poate ea răspunde.

Iată de ce recomandările unuia care ne cunoaște — e vorba de E. Witting*) — ne par cu deosebire prețioase: „Trebue să scriem, în primul rând, cărți ardelenes săsești și numai după aceea cărți germane. Avem să ne spunem ceva. În orice caz un lucru trebue să ne fie mereu în minte: Numai după ce vom fi cunoscut până în adâncuri caracterul peisagiului nostru și popoarele care ne înconjoară, vom putea să ne înțelegem pe noi înșine“.

Așa dar cunoaștere adâncă, luciditate în metodă: iată drumul adevărului.

Klingsor a dovedit de atâteaori că lărga înțelegere și finețea nu-i lipsesc. E un motiv mai mult pentru a-i aduce omagiul meritat după zece ani de muncă strălucită asupra căreia vom reveni.

ION CHINEZU.

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

PROBLEMA NUMĂRULUI GETO-DACILOR

— CONSIDERAȚII ASUPRA UNEI LUCRĂRI RECENTE ¹⁾ —

Lucrarea d-lui Em. P., profesor de istoria antică la Universitatea din Cluj și directorul Școlii Române din Roma, destinată a servi drept comunicare la Congresul istoricilor din Varșovia din anul 1933²⁾ și formând subiectul a două comunicări, cetite, una la *Academia Română*, în ședința dela 6 Octomvrie 1933, cealaltă la *Acad. Pontif.* din Roma, în primele luni ale anului 1934, nu vrea să fie altceva — după însăși mărturisirea autorului (p. 4) — decât încercarea de a interpreta și de a pune „în valoare știrile care se află la Strabo, privitoare la numărul forțelor armate ale Geților și ale Dacilor“, pentru a ajunge la încheierile care s'ar putea trage din „această analiză privitoare la numărul Geților și al Dacilor înainte de cucerirea romană“.

Data fiind importanța acestei chestiuni pentru istoria pământului românesc, în special, și pentru cunoașterea lumii antice, în general, fie-mi îngăduit și mie, care, chiar în cursul acestui an școlar (1933—34), am avut prilej să mă ocup intensiv tocmai de această epocă a istoriei naționale, să iau parte la discuția pe care însuși d. P. o crede utilă și o dorește, pentru lămurirea și — n'aș vrea să zic —

*) Despre romanul lui Witting, *Foc ciobănesc (Hirtenfeuer)*, cu subiectul luat din viața ciobanilor ardeleni, v. G. R. a. I, p. 94—95.

1) Em. Panaitescu, *Numărul Geților și al Dacilor. Comentariu după Strabo*. (Extras din volumul „În memoria lui Vasile Pârvan“). București, 1934, p. 3—16.

2) Rezumatul a fost publicat în „Résumés des communications présentées au congrès Varsovie 1933“, vol. I, p. 65—66, sub titlul: *La population de la Dacie préromaine*.

rezolvirea, dar, în orice caz, mai buna limpezire a interesantei probleme (p. 15—16). Cred că o asemenea discuție, pornind dela lucrarea d-lui P., va fi cu atât mai utilă și mai rodnică, cu cât metoda și datele cu care operează d. P., cât și rezultatul la care ajunge d-sa, sunt cu totul deosebite de ale înaintașilor care s'au ocupat cu aceeași problemă.

Numărul Geto-Dacilor lui Burebista a preocupat și pe alți istorici, români și streini, cu toții pornind dela pasagiul bine cunoscut al lui Strabo. E de mirare că nici Tocilescu (în *Dacia înainte de Romani*) și nici Xenopol (*Ist. Românilor din Dacia Traiană*, I, Buc. 1913) nu discută problema, deși atât primul cât și al doilea vorbesc pe larg despre toate problemele privitoare la Geto-Daci. D. Iorga însă, discutând pe larg și chestiunea numărului Geto-Dacilor în *Geschichte des Rum. Volkes* (Gotha, 1905, I, p. 35), își exprimă părerea că cifra de 200.000 luptători dela Strabo (VII, 3, 13) ori e foarte exagerată ori — ceea ce pare mai aproape de adevăr — cuprinde și numeroasele contingente ale aliaților Sarmati și Germani³⁾. După d-sa, toată populația dacă cu greu putea trece peste 100.000 de suflete.

Chestiunea o discută, fără a se opri la o cifră anumită, și învățatul bulgar Dr. G. Kazarow, în clasică-i lucrare *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker* (Sarajevo, 1915, p. 10—11), referindu-se atât la datele antice care pot servi la formarea unei păreri în această privință, cât și la cercetările moderne (între acestea și a d. Iorga). Pentru Kazarow, toate acele cifre antice sau moderne „rămân, firește, foarte problematice”.

Nu putea lipsi tratarea problemei nici din *Getica* lui Pârvan. Pornind tot dela tradiția literară (Strabo), regretatul Pârvan vede în cifra de 200.000 o cifră acceptabilă, deși poate mai curând modestă decât exagerată în plus (p. 91). Pe baza ei, Pârvan calculează numărul „aproximativ” al populației la de 5 ori 200.000, adică la „circa un milion”.

Cu totul la alt rezultat ajunge d. P. în privința numărului populației din imperiul lui Burebista. După d-sa, numărul locuitorilor din „marele imperiu” al Geților și Dacilor e de *două milioane și jumătate*, cifră care pare să fie considerată ca un *minimum* (p. 13—14).

Înainte de a cerceta mijloacele prin care d. P. ajunge la această cifră însemnată, trebuie să stabilim că ea nu se referă numai la Geți și Daci (așa cum ar rezulta din titlul lucrării), ci la *întreaga* populație de sub stăpânirea lui Burebista, cuprinzând, deci, și seminițele destul de numeroase celtice, germane, illyre și sarmate, precum și populația orașelor grecești de pe coasta Mării Negre, din cuprinsul imperiului geto-dac.

După cum am văzut, atât d. Iorga cât și Pârvan și d. Panaitescu pornesc dela Strabo. Pentru d. P., Strabo e chiar temelia întregii

³⁾ De această părere e și d. C. Patsch, cel mai bun cunoscător al problemelor demografice antice din Sud-Estul Europei (v. *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*. V. p. 44, în „Sitzungsber. der Akad. der Wiss. in Wien”. Phil. Hist. Kl., vol. 214).

lucrări — „comentar după Strabo” fiind însuși subtitlul lucrării⁴). Și totuși, rezultatul nu numai că nu e identic, dar cifrele la care ajung autorii se exclud în modul cel mai categoric, nepermițând nici o apropiere cât de aproximativă între ele (100.000 Iorga, 1.000.000 Pârvan, 2.500.000 Panaitescu).

Se impune, cred, o cercetare a principiului însuși: pot fi luate în serios cifrele de războinici și de armate păstrate la scriitorii antici? Părerea mea e că — cu foarte mici excepții — nu se poate pune nici un temei sigur pe indicațiile numerice furnizate de scriitorii antici cu privire la lumea barbară. Dacă pentru lumea greco-romană datele *oficiale* sau aproape oficiale (recensământ, liste de conventus-uri, etc.) au putut fi socotite ca acceptabile de către Beloch (v. pentru utilizarea lor, în afară de faimoasa carte *Die Bevölkerung der gr.-röm. Welt*, și splendidele pagini din a sa *Römische Geschichte*, 1926, p. 216 sqq.), întrebuițarea cifrelor pentru lumea barbară e extrem de periculoasă. Numai motive foarte puternice îl determină pe Beloch de a privi și unele din acestea din urmă ca acceptabile cu aproximație (cum e cazul cu regatul Odrysilor și populația Illyricului, după Thukydides și Velleius Paterculus).

În adevăr, chiar informațiile privite ca cele mai autentice și sigure prilejuiesc adeseori surprize neplăcute, cum e, de pildă, cazul cu numărul „autentic” al Helveților și al aliaților lor, relatat de Iulius Caesar după însemnările „oficiale” găsite în lagărul Helveților (*B. G. I*, 29). E meritul profesorului dela Strasbourg, E. Cavaignac, de a fi arătat că în cifra de 263.000 suflete, se cuprinde și numărul de 105.000 al aliaților, pe care Caesar, intenționat sau din eroare, îl mai adaugă odată, făcând un total general de 368.000, inexistent în realitate (E. Cavaignac, *Population et capital dans le monde méditerranéen antique*, 1923, p. 138).⁵

Ce valoare putem atribui și afirmației faimoase a lui Herodot (V, 3) că „neamul Thracilor este după al Inzilor cel mai numeros dintre toate”⁶), când această afirmație e desmintită de cel mai bun cunoscător al lumii thracice, de Thukydides, pentru care Thracii vin, și ca număr și ca întindere teritorială, după Sciți (II, 97; cf. Kazarow, o. c. p. 9)? Observăm că atât Herodot cât și Thukydides nu au în vedere decât pe Thracii de la sud de Dunăre.

La fel stă lucrul și cu încercările moderne de a afla numărul locuitorilor din vechime, în special al aceloră din lumea barbară. Pentru aceasta e de ajuns, socot, a cita, în afară de deosebirile enorme constatate mai sus, cu privire la imperiul lui Burebista, cazul Gallilor din sec. I. a. Chr. Erudiția modernă oscilează aici între 5 și 48 mili-

⁴) Cu toate acestea, vom vedea că la fixarea propriu zisă a numărului Geto-Dacilor, d. P. nu mai ține de loc seamă de Strabo, ci aplică o altă metodă.

⁵) Cf. și H. Delbrück, *Gesch. d. Kriegskunst*, vol. I, Berlin. 1908, p. 484 sqq., care deasemenea arată exagerările comise de Caesar.

⁶) *Pausanias*, în a 2-a jumătate a sec. II după Christos (!), prins, de altfel, cu mai multe neadevăruri, repetă, pare-se după Herodot, aceeași părere, înlocuind pe Inzi cu Celtii (I, 9, 5).

oane! (Vezi excelenta cărtică a lui A. Grenier, *Les Gaulois*, Paris 1923, p. 90). Firește că în aceste condiții, o justificată îndoială se naște asupra valorii unei asemenea erudiții istorice moderne.

Dacă totuși discutăm aceste lucruri, o facem, în primul rând, pentru a vedea *metoda* întrebuițată de d. Em. P. și *datele* pe care se bazează d-sa în aplicarea acestei metode și în sprijinirea rezultatului obținut.

Ca introducere, d. P. arată clar și foarte amănunțit care este criteriul — de altfel cunoscut — de datare a informațiilor oferite de Strabo, cu privire la Geto-Daci (*εἰς ἡμᾶς* = lucruri întâmplate în timpurile autorului, dar mai de mult, deci cam pe la jum. sec. I. a. Chr. și *ῥῶν* = fapte recente de tot, în preajma scrierii operei sale, aproximativ epoca lui Augustus).

Ca metodă, d. P. e pentru criteriul aplicat de Beloch: raportul de 4:1 dintre populație și oaste, pe baza căruia Beloch calculase populația regatului Odrysilor de la sfârșitul sec. V. a. Chr. — acceptând cifra de 150.000 de luptători păstrată la Thukydides II, 98 — și de care se servise și la calcularea populației din Dalmația și Pannonia (după datele lui Velleius Paterculus și Plinius cel Bătrân). Dar d. P. e pentru metoda Beloch numai arăta cum a ajuns acesta la calcularea populației din Thracia (pe la sfârșitul sec. V. în. de Chr.) și din provinciile dunărene (sub Augustus, mai exact: la moartea lui Augustus). D-sa nu aplică însă această metodă și Geto-Dacilor, deși avea la dispoziție elementele cu care lucrează Beloch: cifra de 200.000 a luptătorilor dela Stabo (pe care d. P. îl crede vrednic de crezare) și raportul de 4:1 stabilit de Beloch — după Caesar — pentru lumea barbară, ci, luând ca bună cifra *relativă* de 5 locuitori pe Km², stabilită de Beloch ca densitate de populație pentru cele 5 provincii dunărene (Raetia, Noricum, Pannonia, Dalmația și Moesia), o aplică și la teritoriul marelui imperiu al lui Burebista, pentru care d-sa fixează o întindere de cca 500.000 Km². În felul acesta: 500.000 × 5 dă o populație de 2,500.000 locuitori pentru imperiul marelui rege geto-dac.

Cu părere de rău trebuie să declarăm, însă, că această abilă metodă nu ne poate mulțumi și nu cred să mulțumească pe cineva. După modesta noastră părere, e un criteriu arbitrar a considera densitatea de populație a unor *provincii romane* de la sud de Dunăre, pe la începutul sec. I după Chr., *egală* cu densitatea populației dintr-o *regiune barbară*, în cea mai mare parte a ei la nord de Dunăre, pe la anul 50 a. Chr., deci cu mai bine de o jumătate de veac în urmă. E perfect adevărat că de această metodă s'a folosit și Grenier (*o. c.*, p. 92) pentru a calcula populația Galliei în primul secol în. de Chr., raportând-o la populația Italiei din *acelaș veac*, dar Grenier — dându-și seama de diferența ce trebuie să existe — scade media de densitate la jumătatea mediei acceptată pentru Italia, și totuși, chiar așa, ajunge, pentru Gallia din timpul lui Julius Caesar, la fantastica cifră de 15—20 milioane de locuitori, pe când Beloch îi dă numai 5—6 milioane în epoca cea mai bună a desvoltării ei.

O comparație modernă, cred, va arăta pe deplin primejdiile aplicării unei asemenea metode: În fosta monarhie austro-ungară, cu oca-

zia recensământului oficial din 1910, s'a constatat, pentru Austria o densitate de 95 pe Km², pentru Ungaria, inclusiv Croația și Slavonia, 64 pe Km², iar pentru „provincia” fostei Monarhii, pentru Bosnia și Herțegovina, limitrofă cu Croația-Slavonia și Dalmația, abia o medie de 37 pe Km². Ce s'ar fi întâmplat, dacă, în lipsă de date precise, am fi aplicat Ungariei media găsită în Austria sau Bosniei și Herțegovinei media constatată pentru țara vecină și înrudită ca neam, a Croației-Slavoniei?

Cifra de 2½ milioane pentru populația Geto-Dacilor, rezultată din o asemenea metodă nu poate fi acceptată științific și din alte motive:

Întinderea imperiului geto-dac de sub Burebista, d. P. o dă ca de circa 500.000 Km². Chiar de la cea dintâi examinare a calculului întinderii acestui imperiu, mi-am dat seama că această cifră trebuie scăzută cu 100.000 Km², teritoriul provinciei romane de mai târziu — Pannonia, care *niciodată* n'a făcut parte din imperiul lui Burebista⁷⁾. Hotarele imperiului lui Burebista d. P. le ia după Pârvan (*Getica*, p. 80), care, printr'o interpretare forțată sau dintr'o regretabilă scăpare din vedere, confundă pe Tauriscii Norici cu Tauriscii din preajma Dunării, din nordul fostei Ungarii⁸⁾. Nu e locul de a intra aici în discuția amănunțită a chestiunii; e destul să amintesc că toți acei ce s'au ocupat de întinderea imperiului lui Burebista nu admit o stăpânire a acestuia asupra Pannoniei; în orice caz nu admit o stăpânire asupra Pannoniei întregi (de 100.000 Km²), cum era ea ca provincie romană, ci în frunte cu Brandis, Pauly-Wissowa R. E. IV, s. v. *Dacia* și Supl. I, s. v. *Burebista*, consideră Dunărea ca *graniță de Vest a imperiului*. De aceeași categorică părere e și Kazarow, o. c. p. 25 și Patsch, o. c. 45. Dealtfel, din Strabo (VII, 313) reese în chip neîndoios că teritoriul pentru care se dau luptele între Burebista și Boii aliați cu Tauriscii e ținutul între Dunăre și Tisa, de unde Celții sunt scoși, iar Dunărea e făcută hotar⁹⁾. Scăzând, însă, 100.000 Km² din întinderea teritoriului, rămân numai 400.000 Km² și natural, cu aceasta și numărul locuitorilor scade la 2.000.000. Si dacă, de pildă, am admite, ipotetic, un număr de 4 locuitori pe Km², cifra locuitorilor ar scădea la

7) Prov. romană Pannonia cuprindea în cei 100.000 km² ai ei nu numai „Dunântul”-ul Ungariei de azi, ci și teritoriile dintre râurile Drava—Sava, o fâșie îngustă la Sud de Sava, precum și o fâșie îngustă din Austria de Răsărit.

8) Vezi pentru Taurisci, art. *Taurisci* și *Teurisci* din „Pauly-Wissowa R. E.”, vol. V. A. s. vv.

9) Imi pare inexplicabil cum d. P. în vol. I dela p. 9, unde fixează (după Pârvan, *Getica*, 80) granițele de Vest ale imperiului lui Burebista. aduce drept mărturii pentru aceasta și pe Brandis cu cele două locuri citate din R. E. deși, după cum am văzut, Brandis spune tocmai contrarul de ceea ce susține d. P. resp. Pârvan. Tot astfel, nu poate fi invocată nici mărturia lui C. Jullian, *Hist. de la Gaule*, III, p. 149 sqq. și p. 154, căci aici nu se vorbește de loc de *Pannonia*, ci de ținuturile dela Nord de Dunăre, în Slovacia de astăzi. Despre expansiunea geto-dacă în aceste părți, spre Nord-Vest, mai grăesc și eruditele pagini ale d-lui I. Andrieșescu, *Asupra răspândirii nord-vestice a Traciilor la începuturile istoriei* în volumul jubilar „Inchinare lui Nicolae Iorga”, Cluj, 1931, p. 1 sqq.

1,600.000. Iată la ce diferențe enorme ne poate duce aplicarea subiectivă a unor criterii luate în mod arbitrar.

Găsirea lui Burebista, ce putea atinge *chiar și* (ὅσπε καί) cifra de 200.000, deci un *maximum* după Strabo (VII, 305), raportând-o la numărul de 2½ milioane rezultat din calculul d-lui P., trebuie să fi fost, astfel, nu un *maximum*, ci un foarte modest *minimum*. Căci dacă se aplică teoria lui Beloch, direct, maximul e, potrivit raportului de 4:1, de 625.000 luptători, cifră pe care nu cred să și-o poată imagina cineva pentru o stăpânire barbară în timpul acela.

În sprijinul rezultatelor obținute, d. P. aduce două mărturii ale geografului Strabo.

Una e informația ce ne-o dă Strabo cu privire la decadența puterii Geto-Dacilor din timpul când scria opera sa (timpul lui Augustus), când această putere abia mai putea pune pe picior de războiu o oaste de 40.000 de luptători¹⁰. D. P. interpretează acest pasagiu (VII, 3, 12 și VII, 3,13) ca referindu-se numai la una din cele cinci părți în care era împărțită fosta stăpânire a lui Burebista (Strabo, VII, 3, 11) pe timpul lui Augustus (p. 9—10) și crede că toate la un loc tot 200.000 de luptători dădeau.

Nu putem admite această interpretare. Mai întâi de toate pasagiile respective din Strabo nu permit deloc o asemenea explicație (dacă gândul lui Strabo ar fi fost acesta, limba grecească avea toate posibilitățile de exprimare a acestei idei). Dimpotrivă, geograful antic se referă la întreg poporul geto-dac (nu la imperiu: τὸ ἔθνος ἐταπεινώθη, în pasagiul VII, 3, 12 și Ἔται καὶ Δακοὶ συνεσταλμένοι VII, 3, 13¹¹).

Căci, dacă am admite interpretarea d-lui P., am fi siliți să presupunem o împărțire în cinci părți *egale* a fostului imperiu, ceea ce e cu neputință.

Imposibilitatea acestei interpretări reese, însă, și mai clar dacă ne gândim că din fostul imperiu al lui Burebista, în forma în care o dăduse d. P., pe timpul lui Augustus, Moesia și Panoniă sunt sub stăpânire romană și Strabo nu mai putea să le aibă în vedere în felul cum crede d. P.

A doua mărturie e pasagiul din cartea VII, fragm. 48, în care Strabo afirmă că toată Thracia (Θράκη σύμπασα) este alcătuită din douăzeci și două de neamuri și că, deși este foarte secătuită, tot mai poate pune pe picior de războiu 15.000 de călăreți și 200.000 de pedestrași.

¹⁰) Ca această cifră să fie exagerată în minus — e posibil. În orice caz, Pârvan (*Getica*, p. 91—92) o crede sub realitate, dar nici decum nu o consideră ca a 5-a parte din totalul de 200.000. Adevărul e că n'avem nici o posibilitate serioasă de a ști când exagerează și cum exagerează în privința cifrelor Strabo.

E interesant, totuși, să arat că Jullian, (o. c., III, p. 152) vorbește de Daci ca de o „petite peuplade, perdues parmi les nations thraces...”. Prin urmare, chiar el, Jullian, nu vede *milioane* de Geto-Daci.

¹¹) Atât verbul ἐταπεινώθη cât și participiul συνεσταλμένοι indică clar și fără nici o posibilitate de răstălmăcire o *reducere*, *scădere* în sine și nu o *diminuare* sau *diminuare prin împărțire*.

D. P. vede în cifrele de soldați, date aici, o nouă confirmare a exactității cifrei de 200.000 pentru imperiul geto-dac pe timpul lui Burebista și o întărire a teoriei d-sale că și după moartea lui Burebista acest raport de forțe a rămas. (p. 12).

N'am avea nimic de spus dacă nu s'ar opune *hotărit* trei fapte sigure:

1. Textul grecesc — redat și de d. P. — nu pomenește deloc de Burebista (ceea ce pune d. P. între paranteze în traducerea românească e adaosul d-sale care ar putea induce în eroare pe un necunoscător al limbii grecești), iar fragmentul de care vorbim n'are nici o legătură cu Geto-Dacii.

2. „Tracia toată“ nu se referă la ținuturile de la Nord de Dunăre, ci — după cum o știm cu toții — numai și exclusiv la „Tracia“ sud-dunăreană (v. Kazarow, o. c. p. 11, dar în special p. 18 cu nota 8), unde se află, chiar pe vremea aceea, regatul clientelar al Odrisilor și unde se găsea, de altfel, grosul lumii tracice¹²). Fragmentul 48, cetit în întregime, va lămuri pe oricine că Strabo nu se gândește decât la Thracia de la Sudul Dunării, căci toată seria de orașe și râuri, pomenite de el în acest fragment, sunt din Sudul Dunării. Chiar fragmentele 47, 49 și 50 tot despre Thracia vorbesc, despre Thracia pe care o cunoaștem *sud-dunăreană*. Nicăeri nu se găsește la Strabo numirea de Thracia cu înțelesul larg care să cuprindă și pe Geto-dacii de la Nordul Dunării (v. indexul!).

3. Cum se poate împăca, însășișit, numărul de 200.000 de soldați ai imperiului lui Burebista (înainte și după moartea acestuia) — imperiu care n'a cuprins regatul thrac al Odrisilor — cu cei 200.000 pedestrași și 15000 călăreți ai *întregii* lumi tracice, inclusiv Geto-Dacii și Thracii de la Sudul Dunării, așa cum interpretează d. P. pasagiul cu pricina, dacă numai fostul imperiu geto-dac putea da frumoasa cifră de 200.000 ostași? Rămâne pentru Thracia dela Sudul Dunării numai cifra de 15.000 de călăreți? Cred că e o scăpare din vedere involuntară, atât de evidentă, încât nu mai trebuie să insist asupra ei.

Am spus mai sus că ceea ce ne interesează pe noi în primul rând cu ocazia examinării critice a expunerii d-lui P. asupra populației geto-dacice din imperiul lui Burebista, sunt nu atât cifra, la care a ajunge autorul, cât metoda și datele pe care se sprijinește acest rezultat numeric.

12) Celebra inscripție a lui Acornion (Dittenberger, *Sylloge I. Gr.*, II³ no. 762) nu poate fi luată drept argument, căci aceasta nu vrea să spună altceva decât că Burebista stăpânea și în Thracia, adică în lumea Thracilor sud-dunăreni, unde fusese, firește, cel mai puternic domnitor pe acele vremuri. Altfel, inscripția nu mai avea nevoie să adauge că B. stăpânește pe ambele maluri ale Dunării.

În pasagiul VII, 295 din Strabo nu se spune că „Geții (din Sudul Dunării) sunt *numiți* Thraci de către Greci“, cum traduce d. P. p. 12 nota 1 — ca o dovadă în favorul tezei de mai sus — ci numai că „Grecii *considerau* pe Geți ca Thraci“ — ceea ce e cu totul altceva. E interesant de știut că greșala aceasta a comis-o — *quandoque bonus dormitat Homerus* — însuși Pârvan, *Getica*, p. 80.

Atât în privința metodei, cât și în privința datelor scoase din interpretarea izvoarelor antice ne-am expus modesta noastră părere și dacă în ce privește metoda aplicată s'ar putea obiecta că aceasta e o chestiune mai mult de ordin subiectiv — necontrolabilă propriu zis — cum e, de altfel, și părerea d-lui Iorga cu cei 100.000 sau coeficientul de 4 și 5 cu care înmulțesc numărul de soldați Beloch și Pârvan, — nu e deloc același lucru cu interpretarea izvoarelor și cu întrebuintarea unor anumite date pozitive, care nu admit decât o singură și obiectivă utilizare.

Am demonstrat, credem, că datele de care se folosește d. P. nu sunt deloc cele reale (chestiunea teritoriului, de pildă), și că izvoarele citate în sprijinul teoriei d-sale nu numai că nu admit o interpretare favorabilă tezei sale, dar citite, traduse și explicate *obiectiv și critic*, combat de-adreptul tot ceea ce construște d. P., cu o lăudabilă osteneală.

* * *

Care este, acum, atitudinea noastră față de numărul de 2½ milioane, în special, și, care e părerea noastră cu privire la numărul, în general, al populației geto-dace?

La prima întrebare nu credem că mai e nevoie să repetăm că atât timp cât acest număr de 2½ milioane se bazează pe o metodă pe care noi n'o putem accepta fiindcă e cu totul subiectivă și se sprijinește pe date și izvoare greșit utilizate și interpretate, cifra nu ne mai interesează. Subliniez doar că oricare ar fi această cifră, ea nu e a neamului geto-dac, ci a populației *întregului imperiu*, înglobând și semințiile streine subjugate cu orașele grecești de pe coasta Mării Negre, etc., și că numărul propriu zis al strămoșilor noștri rămâne, iarăși, *necunoscut*.

La a doua întrebare, răspunsul e mai greu. În primul rând, constat că încercările istoricilor de a fixa niște cifre „aproximative” nu se pot împăca una cu alta. Deosebirile nu sunt de 10—15 procente, ci de 100—2000%. Pe de altă parte, istorici și specialiști în materie (Kazarow, Brandis, Patsch) lasă problema nerezolvată, deși se sesizează de izvoarele care ar putea să le servească și le amintesc — ca o curiozitate — dar, desigur, nu le-acordă nici o valoare sau o valoare prea mică și dubioasă.

Și cu drept cuvânt! Singura informație păstrată la unul din scriitorii antici care nu e considerat ca cel mai vrednic de crezare în materie de cifre (observăm că într'un loc — VII, 295 — însuși Strabo — geograful — declară că nu e în stare să dea hotarele țării Geților) nu ajunge. Nici cifra de 200.000 și nici aceea de 40.000 nu pot fi considerate ca exacte: una din ele trebuie să fie o exagerare (dacă nu amândouă). Dacă e luată, totuși, ca punct de plecare, această cifră trebuie să fie verificată cu alte mijloace și prin comparația critică a tuturor criteriilor ce ne pot sta la dispoziție spre a ne putea forma o idee cât mai aproape de adevăr.

Unul din aceste mijloace și criterii ar fi, după noi, cunoașterea cât mai temeinică și exactă a așezărilor omenești și această epocă.

Desimea și, nu mai puțin, *intinderea* așezărilor, necropolelor etc., constatate în această epocă ne pot furniza bune și prețioase puncte de sprijin¹³⁾.

Cunoașterea lumii inconjurătoare, barbare și civilizate, ne poate da oarecari posibilități de comparație și — uneori — de analogizare, ținând, totuși, bine seamă de situațiile geografice și istorice deosebite. Nu orice teritoriu a putut fi, fie și numai din motive fizice, locuit în aceeași măsură ca altul; ne gândim la deosebirea de densitate a populației ce a trebuit să existe în totdeauna între șesul mănos, străbătut de ape, cu clima sănătoasă, și între ținuturile muntoase acoperite cu păduri seculare sau pustiurile întinse, ca Bărăganul sau Pusta ungurească¹⁴⁾.

Un bun mijloc, apoi, de a întrezări situația reală sunt războaiele: ce trupe au fost deajuns pentru cucerirea sau atacarea poporului de a cărui desitate ne ocupăm? Natural, că în acest caz va trebui să cunoaștem exact forțele dușmane care atacă, dar să avem în vedere și superioritatea militară și tehnică a cuceritorilor.

În afară de aceasta, la judecarea unei populații nu e deajuns numai factorul geografic (întinderea teritorială, caracterul solului și al climatului, etc.), ci va trebui să tragă în cumpănă și factorul *economic* și de *civilizație materială*: sistemul de producție, stadiul de civilizație, nevoile materiale, atât de variate de la epocă la epocă, de la popor la popor, ne vor înfrâna zelul de generalizare a situațiilor cunoscute asupra altor ținuturi, de un aspect economic-material-civilizator cu totul diferit.

Tot acest factor economic ne va opri să acordăm cu atâta ușurință crezare fantasticelor contingente armate cu care ne fericesc autorii antici în special din lumea barbarilor, fără a mai vorbi de imposibilitățile de ordin tehnic, militar, de a conduce și opera cu asemenea mulțimi de oaste.

Istoricul adevărat nu poate să nu țină seamă de ceea ce se cheamă evoluție istorică, în înțelesul pozitiv-materialist al ei.

Cât pentru popoarele barbare, în general, noi nu trebuie să uităm că supt atâtea numiri de seminții și neamuri din aceeaș națiune se ascund, în cele mai multe cazuri, mici unități cu nume împrumutate de la localitatea unde sau în jurul căreia locuiesc (v. Ptolemaeus) și că rar numărul acestora trece peste câteva mii de oameni.

Că nu trebuie să ne gândim la un număr mare de indivizi la populațiile barbare, ne-o arată și datele ce avem asupra neamurilor care, în epoca cea mare a migrațiilor, au năvălit în imperiu și care nu atât prin forța lor numerică, cât mai ales prin caracterul general

¹³⁾ Vezi, cu privire la valoarea arheologiei preistorice și protoistorice pentru cunoașterea *habitusului* vremilor trecute, admirabila care a lui A. Dopsch, *Wirtschaftliche u. Soziale Grundlagen der Europ. Kulturentwicklung*, Wien, 1924, vol. I—II, în sp. vol. I, p. 51 și urm.

¹⁴⁾ Cf. și ceea ce spune Dopsch, o. c., I, p. 55, cu privire la ne-locuirea pădurilor seculare și la preferința omului primitiv de a se așeza în câmpii, la marginea pădurilor, lângă râuri și lacuri.

și permanent ostășesc al întregului popor au însemnat ceea ce au însemnat¹⁵⁾.

În ce privește pe Geto-Daci, e cu neputință să nu ținem seamă de numărul destul de mic al lor în epoca romană (vezi numărul extrem de mic al ale-lor și cohortelor formate din Daci, în epoca imperială romană, constatat de Pârvan, *Dacia*, Cambridge, p. 190), chiar dacă am admite o „exterminare” a națiunii dacice în cursul celui două războaie și o puternică emigrație a lor (o. c., p. 189—190).

Iată de ce, noi nu credem că problema pusă de d. Em. Panaitescu poate fi rezolvată atât de ușor. Dacă, totuși, cineva ține să precizeze numărul unei populații, fără a ține seamă de atâtea elemente esențiale care, în lipsa unor date precise și vrednice de crezare, trebuie să intre în calculele științifice, riscă să fixeze un număr oarecare, bun sau rău, dar care nu obligă cu nimic și nu convinge pe nimeni.

C. DAICOVICIU

CRONICA ETNOGRAFICĂ

ROMÂNIA ÎN IMAGINI¹⁾

Recensia acestei lucrări a apărut deja în revista noastră (anul I, no. 8). Dacă se face acum din nou, cauza este, că opera are mai multe laturi, cari trebuiesc examinate de recenzenți de diferite specialități, numai astfel vom putea să avem un punct de vedere just față de ea.

Autorul ne este cunoscut și apreciat prin albumele anterioare ce le-a publicat la casa de editură E. Wasmuth-Berlin asupra Jugoslaviei, Spaniei, Angliei, Austriei, Italiei și prin albumele Danemarca-Suedia-Norvegia și Germania apărute la casa de editură F. A. Brockhaus. Dacă pe de o parte regretăm că România a apărut atât de târziu, pe de altă parte ne bucurăm că acest ultim volum beneficiază de toate experiențele autorului și de îmbunătățirile tehnice, reprezentând un progres incontestabil față de celelalte volume. Hârtia este mai satisfăcătoare, mai albă, reproducerile mai clare și artistice, toate vederile au un scurt text explicativ în 13 pagini, care lipsește la volumele asupra Jugoslaviei, Spaniei și Italiei. Lucrarea este din punct de vedere fotografic și reproductiv (Kupfertiefdruck) ireproșabilă, aproape de perfecție, prezentarea exterioară a volumului este supe-

¹⁵⁾ Vezi pentru toate acestea, ca și pentru tendința permanentă a oamenilor din toate timpurile de a-și inchipui oștirile în modul cel mai exagerat, operă de o sănătoasă judecată a lui H. Delbrück, *Geschichte der Kriegskunst*, vol. I—III, Berlin, 1907—1909, *passim*.

Exemplele aduse de Delbrück, demonstrează în chip suficient ce enormități conțin știrile scriitorilor antici, medievali și chiar moderni în domeniul acesta și, în același timp, păcălelile la care s'au expus și unii cercetători, acceptându-le fără nici o critică.

¹⁾ K. Hielscher, *Rumänien*. Landschaft, Bauten, Volksleben, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1933. (Cu 304 planșe și 32 pag. text. Prețul 800 lei).

rioară, chiar pentru cele mai înaintate edituri apusene, ea face deci cinste firmei F. A. Brockhaus. Textul introductiv la volumele anterioare autorul l-a încredințat odată unui poet (G. Hauptmann) altădată unui savant (W. v. Bode), la volumul nostru poetului Oct. Coșa. Introducerea aceasta de netăgăduite calități poetice totuși nu mulțumește pe acela, care așteaptă informații concrete, exacte asupra țării sub toate aspectele: istoric, monumental, artistic, etnografic, turistic, cum s'a făcut aceasta cu oarecare succes la volumele ce privesc Austria și Anglia. (O eroare de un secol și jumătate a introducerii este afirmarea că stilul gotic ar fi produs în Ardeal opere însemnate la începutul sec. 13). Dacă conținutul ilustrat al albumului „România” nu poate rivaliza cu ceea ce oferă de ex. Italia ori Spania, ca arhitectură, el va câștiga mulți admiratori ca aspect pitoresc, ca viață și artă populară, ca varietate a stilurilor și a peisajelor.

Albume asupra României nu lipsesc. Cel mai luxos rămâne „La Roumanie en Images” (Paris, 1919, 229 planșe și 33 p. text), care nu se mărginește numai la peisaj, arhitectură și popor, ci are și capitole asupra artei vechi și noi culte și asupra artei populare, apoi asupra României economice și pagini din istorie. Cunoașterea țării este mai completă, mai multilaterală. Reproduserile bune sunt de diferite dimensiuni, ceace e nefavorabil, în schimb albumul conține nu numai ce vede ochiul fotografului, ci și stampe vechi care reprezintă țara, apoi monumentele și poporul așa cum le vede un artist. Valorosul album „La Roumanie Pittoresque” de N. Iorga (Paris, 1924, 220 pag. text cu ilustrații în text și un număr de planșe separate) câștigă însemnătate prin descrierile și observările distinsului autor, ilustrațiile însă nu sunt la nivelul textului, deși are și reproduceri în culori.

Albumul „Privești Românești” de Al. Bădăuță (București, 1932) cuprinde 190 planșe și un text introductiv de 6 pagini, inutil în felul cum a fost scris, căci nu cuprinde o sinteză științifică, nici informații exacte asupra țării. Este regretabil apoi că lipsește orice explicație a vederilor prezentate, căci spectatorul are nevoie de o informație precisă la fiecare ilustrație în parte. Fără note explicative, ilustrațiile nu aduc folosul dorit, întocmai ca și obiectele unui muzeu fără un ghid explicativ. Tehnica ilustrațiilor nu se poate compara cu aceea a lui Hielscher. Acest album românesc, la care cam jumătate din ilustrații reprezintă peisaje, iar cealaltă jumătate arta cultă și țărănească, recunoscând meritul adunării materialului, are lipsuri și inexactități de neiertat. Cele mai vechi și importante monumente istorice românești ale Transilvaniei lipsesc: bisericile din Demeș, Hunedoara, Prislop, Gurasada, Brașov (Sf. Nicolae). etc. etc., apoi castelul din Hunedoara, cel mai grandios castel de cavaleri din estul Europei. Din cele minoritare lipsesc chiar și cele mai însemnate: catedrala r. cat. din Alba-Iulia și biserica neagră din Brașov. Nici harta cu indicarea localităților nu trebuie să lipsească. Superficialitatea strigătoare o denotă titluri ca acestea: „biserică din București” (188), „biserică din Cluj” (187), parcă tot Bucureștiul și Clujul numai o singură biserică ar avea, apoi „moscheie” fără nici o altă indicație (189), „tip din Bucovina” (151), „drum din Bucovina” (105),

„biserică de lemn din nordul Ardealului“ (194), etc., ca și cum toate tipurile și drumurile din Bucovina și bisericile de lemn ar fi la fel. Fără indicarea locului, numirii, date controlabile, oricare om de știință are dreptul de a trage la indoială autenticitatea. Lipsa de exactitate a titlurilor supără pe cetitorul cult. Nici terminologia nu o cunoaște d. Bădăuță, de ex. „pergole la mare“ (80, 184); geografiu cu drept cuvânt refuză titluri ca „munții Negoii“ (44), „munții Detunata“ (54). Unele vederi nu prezintă nici un interes (201, 202, 204).

Din fericire albumul lui Hielscher ne cruță de asemenea superficialități supărătoare, cu excepția planșelor 292—4, 296—7, 266—7, 161). Dar să judecăm lucrarea ca ansamblu. Este fără indoială greu a înfățișa o țară în 304 ilustrații, din toate punctele de vedere: arhitectonic, istoric, etnografic și turistic. Totuși în cadrele posibilității se poate da o sinteză aproximativă printr'o selecțiune severă a celui mai important material, prin evitarea a tot ce e inutil și ce ar putea altera sinteza. Cunososc din experiență proprie, greutățile unei asemenea întreprinderi la noi, oboseala extraordinară, dificultățile cartuirii și alimentării, neajunsurile de tot soiul. Cu toată recunoașterea noastră în această privință, cu toată admirația pentru reușita fotografiilor și reproducerii lor, trebuie să spunem că avem oarecari nemulțumiri în ce privește selecțiunea materialului. În primul rând proporțiile între provincii: Ardealul e reprezentat prin 148 vederi, pe când toate celelalte provincii împreună nu au decât 156 vederi, ceea ce constituie o nedreptate față de Moldova, Basarabia, Muntenia și Bucovina. Proporția aceasta ne-ar putea inspira ideea falsă a neimportanței acestor provincii față de Ardeal. O nedreptate, ce li s'a făcut însă Românilor ardeleni este, că nu ni se prezintă în album nici un singur monument istoric român de material solid (viziă ori cărămidă), nici un exemplar al artei culte, pe când la Sași din Ardeal autorul nu neglijează aceasta. În afară de bisericile de lemn trebuiau prezentate monumentele de zid românești, cari sunt atât de curioase și diferite de cele săsești și ungurești prin acel amestec al stilului bizantin cu stilurile apusene. Trebuiau reproduse neapărat: bisericile române din Demsuș, Prislop, Hunedoara, Gurasada, Streiu și Streiu-Sângeorgiu, Ribița, Crișcior, Vad, Făgăraș, Sâmbăta de sus, Brașov (Sf. Nicolae), Blaj, Oradea, Lugoj, catedrala din Sibiu și cea a încoronării din Alba-Iulia; încercările de stil neobizantin asemenea. Fără aceste ilustrații străinul ar putea crede, că Românii ardeleni ar fi numai țărani fără o cultură veche, fără clasă cultă. Înțelegem interesul străinului față de tot ce este primitiv în etnografia poporului nostru, fiindcă nu se găsește în apus, dar se poate prezenta și țăranul român înstărit, bogat, cult, gospodăria, satul lui, de ex. cel din podgoria Aradului, din Săliște, etc., altfel iarăși s'ar putea face deducții și generalizări nefavorabile asupra țăranului nostru. Finețea și distincția latină a tipurilor noastre țărănești, frumusețea și ființa impunătoare a țăranului nostru admirat de toți călătorii nu e relevată în album. Lipsesc stănele asemănătoare cetăților, tipurile interesante de preoți, serbările religioase, unele regiuni importante, cum este aceea a Hațegului.

Este desigur disproportionat a trata pe Sași și Șvabi în 43 de ilus-

trații, iar pe Români ardeleni în 76 numai. Dar și la Sași monumentele istorice meritau o atenție mai mare. Nu putea lipsi biserica romanică dir. Herina, cea de tranziție din Cârța-săsească, Reghin, Sebeș-Alba, fortificările medievale ale orașelor; iar biserica neagră putea să aibă și o vedere mai exactă a exteriorului în locul interiorului refăcut ulterior. Palatul Brukenthal merita și el o fotografie. În schimb a reproduce nouă biserici fortificate într'o asemenea selecție e prea mult. Datele dela explicarea ilustrațiilor trebuiesc uneori revizuite: biserica reprodusă la 258 nu este a lui Matei, ci a Sf. Mihai; la castelul din Hunedoara avem data 1452; opera este în cea mai mare parte realizată de românul Ioan Huniade; măștrii executori au fost străini, planul e francez, iar regele Sigismund nu are vre-un merit în această arhitectură, nici Ungurii la restaurare; aceștia din urmă au făcut mai mult rău decât bine castelului. La Cetatea de baltă ar fi trebuit amintit, că a fost în posesiunea voevozilor români mai lungă vreme. Monumentele stăpânirii romane și dace nu sunt înfățișate de loc (astfel amfiteatrul dela Sarmisegetuza, cetatea dacă dela Costești și Grădiștea Muncelului, etc.). Alte observări au fost făcute de recenzenții N. Iorga și V. Pușcariu.

Rezumând calitățile și scăderile albumului Hielscher am putea concluda următoarele: Lucrarea reprezintă munca enormă a adunării materialului original, fotografiile sunt proprii ale autorului, execuție fotografică și reproductivă ireproșabilă, la înalt nivel apusean, un progres în aceste privințe față de albumele românești și chiar față de cele anterioare ale autorului. Luat ca album fotografic, destinat distracției și admirației, fără pretenția de a mijloci concluzii generale asupra țării, face un serviciu neprețuit, atrăgând atenția asupra frumuseților naturale și artistice ale țării, la noi și în străinătate. Dacă autorul va realiza în ediția viitoare o selecție mai critică a materialului, în sensul ca acesta să devină de fapt o justă sinteză a țării, adică fără neglijarea unor provincii și a monumentelor istorice române din Ardeal, a unor rarități istorice și naturale, aprecierea noastră va fi fără rezerve. Savanții români, Touring Clubul României și studiul bibliografiei vor da desigur concursul necesar în interesul cauzei, prin informații și date.

CORIOLAN PETRANU

MIȘCAREA CULTURALĂ

Cărți și reviste

C. ANTONIADE, *Machiavelli*. București, Cultura Națională. 2 vol.

D. C. Antoniaade a îmbogățit literatura istorică română cu o carte substanțială, de orizont întins și de adâncă pătrundere, cum puține s'au scris. Elogiul superlativ, prea ușor întrebuițat în scrisul cotidian, și-a pierdut valoarea proprie, puterea suverană, încât când vrem să recurgem la el ni se pare fad și anemic. Și totuși, în cazul de față ar fi mai îndreptățit decât oricând.

Se întâmplă că anii aceștia tulburi, când dospesc germeni de lume nouă, primenită nu numai în aspect exterior, geografic, ci și în esență spirituală, au scos la suprafață, din rezervoriul istoriei, ca pe o valoare neepuizată, doctrina politică a celebrului secretar florentin din veacul XV, Niccolo Machiavelli. Maximele cari închid cugetarea lui politică, întemeiate pe o ascuțită și stăruitoare observare a realității și pe neconținută confruntare a rezultatelor propriei observații cu datele experienței închise în cartea trecutului, au găsit, se pare, teren potrivit de acțiune în zilele noastre. Noul lor avânt a câștigat mai ales în urma norocoasei întrebuițări ce a făcut-o cu ele conducătorul Italiei de astăzi, Ducele Mussolini. Numai că aceste maxime nu sunt totdeauna ieșite din condeiul sigur și istet al lui Machiavelli; multe dintre ele au fost formulate în cursul veacurilor, de scriitorii cărora le-a lipsit fie înțelegerea, fie probitatea intelectuală și astfel ele deformează o cugetare organică, valabilă

în bloc. Se uită apoi adesea însăși piatra de temelie a catehismului politic al lui Machiavelii. Într'adevăr concepția lui este respectată numai atunci când mijloacele de acțiune preconizate de el, aceea manieră forte îndrăgită de dictatorii de toate calitățile, sunt puse în slujba unui ideal, a cărui frumusețe morală n'a fost depășită încă. Acest ideal se cheamă *binele obștesc*. „Da, scopul scuză mijloacele, dar nu orice scop, nu orice aparență de scop. Există o ierarhie între scopuri: unul singur e absolut. căci la urma urmei nu există decât un singur scop: *il mantimento et il benessere dello Stato*. Sau cum spuneau Romanii: *salus reipublicae suprema lex esto*“ (Vol. II pag. 115). Iar Statul nu este altceva decât o contopire a energiilor (*virtu*) individuale într'o energie superioară, aceea care urmărește folosul comun (*ibid.* pag. 136).

Deaceea Machiavelli este imposibil de zeflemisit și foarte greu de combătut atunci când este cunoscut profund și just, când este pătrunsă esența cugetării lui și contingentele ei. Această apreciere dreaptă și necesară situare în timp o face d. C. Antoniaade, întrebuițând o vastă bibliografie, — cum numai în jurul marilor figuri ale omenirii s'a ținut, — fără să se incurce în amănunte și valorificând idei și concepte cu certitudinea unui deplin cunoscător.

Intreagă epoca Renașterii, în tot ce are ea mai caracteristic, ne apare din cele două volume. Oameni și credințe, — mai bine zis lipsă de credință — popoare și state, cu permanentele lor conflicte se profilează plastic din caracterizări de

fină pătrundere și din acțiuni caracteristice. În mijlocul lor, Niccolo Machiavelli își duce greul vieții, mai întâi ca umil slujbaş al patriei sale mici, Florența, pe care o știa servi însă mai bine decât conducătorii, apoi ca scriitor și gânditor, postură impusă lui de distrația Senioriei, — acel „răgaz silit” căruia îi datorăm scrierile lui faimoase, în atâtea privințe deschizătoare de epocă nouă — și în sfârșit ca diplomat, totdeauna slab remunerat, pentruca să n'aibă prilej de lenevire cugetarea lui, menită să exprime atâtea adevăruri durercase și profund întemeiate asupra oamenilor și asupra acțiunilor lor.

DIN ARHIVA LUI DUMITRU BRĂTIANU. Acte și scrisori din perioada 1840—1870 publicate, cu o schiță biografică, de dl. *Al. Cretzianu*, 2 vol. Imprime-riile Independența, 1933—1934.

Prin valoarea lor documentară, cele două volume de acte și scrisori din arhiva lui Dumitru Brătianu stau, fără îndoială, la un nivel egal cu al studiului d-lui C. Antoniadă. De aceea, înainte de orice altă apreciere, trebuie să ne exprimăm bucuria de a vedea tipărite niște documente istorice de așa mare importanță.

Se pare că, în sfârșit, a venit vremea să i se facă dreptate și lui Dumitru Brătianu.

Partea lui în prodigioasa acțiune politică desfășurată mai ales în răstimpul dela 1840—1860 de ades hulita „generație dela 1848” este covârșitoare. Plecat printre cei dintâi la studii, la Paris, el are ocazia să lege cunoștința mai de timpuriu cu publicității și oamenii politici francezi cari, prin el și prin tovarășii lui, vor deveni devotați prieteni ai poporului român și susținători ai idealurilor lui. În opera de propagandă dinainte de revoluție, rolul lui nu este cu nimic mai prejos decât al lui Ion Ghica. Și poate că nu greșim dacă spunem același lucru despre activitatea lui diplomatică — oficială, dar mai cu seamă neoficială, — în epoca revoluției și în anii imediat următori. Totuși

între cei doi bărbați politici era o profundă deosebire de temperament, care determina un fel de a vedea și de a concepe acțiunea diametral opus. Câtă vreme Ion Ghica nu concepea acțiune politică decât cu concursul puterilor constituite, în speță reacționare, ale Europei apusene, Dumitru Brătianu, prin temperamentul său impulsiv, prin credința puternică ce-l împingea la acțiune, căuta mai cu seamă sprijinul forțelor revoluționare, fără a nesocoti însă concursul guvernelor legale. I. Ghica era numai un liberal, câtă vreme D. Brătianu un radical, depășindu-l în această privință atât pe Nicolae Bălcescu cât și pe fratele său, viitorul mare bărbat de stat, Ion Brătianu. În extremismul său Dumitru Brătianu are un singur emul, pe C. A. Rosetti.

În afară de această atitudine, care-i este proprie, pe el îl impuneau atenției figurilor reprezentative ale popoarelor occidentale, admirabilele lui virtuți morale și intelectuale. J. Michelet vedea în el nu numai pe „intemeietorul libertății românești” ci pe *întâiul cugetător al patriei sale*. Iar altădată același spirit genial remarcă la patriotul român cea mai rară însușire pe care o posedă neamul nostru, *voința fixă*, precum și flacăra nestinsă și hotărârea nestrămutată, virtuți moștenite dela Romani, strămoșii noștri. Și activitatea de mai târziu a lui Dumitru Brătianu n'a desmînjit cătuși de puțin această judecată sigură a lui Michelet, cu toate că rezultatele străduințelor sale nu păreau de mari proporții. Aceasta însă numai din cauza umbrei aruncate asupra figurii sale de oameni și împrejurări, timp atât de îndelungat.

Cele două volume de documente editate de „Așezământul cultural Ion C. Brătianu” fac lumină acolo unde până acum domnia întunerecul. Prin importanța evenimentelor ce expun și lămuresc, ca izvor istoric ele pot sta alături de amintirile lui Ion Ghica. Abia acum se va putea descrie în deplină cunoștință de cauză activitatea diplomatică și de propagandă desfășurată de pașoptiști după izbucnirea

revoluției din 1848 și care a pregătit unirea dela 59, ca și evenimentele ce au urmat apoi,

„Schița biografică” a d-lui Al. Creția-nu bogată în date și utilă, se întinde și ea mai mult asupra perioadei dinainte de unirea Principatelor, ca și colecția de documente ce prefătează.

GRIGORE URECHE ȘI SIMION DASCĂLUL. *Letopisețul Țării Moldovei.* Ediție comentată de *Constantin C. Giurescu.* Craiova, 1934. Srisul Românesc.

În frumoasa colecție „Clasicii Români Comentăți” a apărut de curând o nouă ediție a cronicii lui Grigore Ureche, prezentată într'un amplu studiu introductiv de prof. Constantin C. Giurescu.

Această operă, care stă la temelie istoriografiei românești, a provocat o nesfârșită discuție asupra paternității ei, discuție care a angajat aproape pe toți istoricii noștri, începând cu cei din veacul XVII. Ea a fost atribuită rând pe rând lui Grigore Ureche, lui Nestor Ureche, tatăl celui dintâi, lui Simion Dascălul și de multe ori i s'a dat o îndoită paternitate, socotindu-se ca autori ai cronicii, în forma păstrată până astăzi, Grigore Ureche și Simion Dascălul împreună.

Cercetând în mod obiectiv, cu metoda critică și atât de senină ce-i caracterizează activitatea istoriografică, toate părerile de până acum, d. C. C. Giurescu ajunge la concluzia că această cronică trebuie să poarte doi autori, pe Grigore Ureche și Simion Dascălul, deoarece părțile noi adăugate de acesta în transcrierea operei ce-luialt fac parte organică din cronică în forma în care o cunoaștem noi astăzi și ele nici nu pot fi sabilite cu toată preciziunea necesară. Nestor Ureche a fost înlăturat cu totul din discuție, iar Eustratie Logofătul și Misail Călugărul, relevați cu oarecare importanță de Mihail Kogălniceanu, rămân niște personaje cu rol secundar, întâiul ca autor probabil al letopisețului moldovenesc, unul din izvoarele cronicei iar al doilea ca un compiler, care mai târziu, i-a făcut câteva „ada-

osături”, cum spune Miron Costin.

Importante precizări aduce d. C. C. Giurescu cu privire la izvoarele cronicei, o altă problemă îndelung desbătută de istorici,

Letopisețul moldovenesc, atribuit lui Eustratie Logofătul și necunoscut nouă, este socotit ca un izvor principal, alături de letopisețul leșesc și cel latinesc. Letopisețul leșesc asemenea ne este necunoscut și paternitatea lui e nesigură. Părerea cea mai acreditată până acum, care identifică acest izvor cu cronica lui Ioachim Bielski, este pusă la îndoială, pentru motive puternice, de d. C. C. Giurescu. Cât pentru letopisețul latinesc, necunoscut nici acesta, el a putut fi o cronică internă scrisă de un moldovean cunoscător al limbii latine — erau și de aceștia — sau de un „cleric catolic” din țară.

Alături de aceste izvoare esențiale, G. Ureche și Simion Dascălul au mai folosit în redactarea lucrării lor o serie de izvoare secundare, între cari sigure sunt: „cronica lui Guagnin în traducerea polonă a lui Martîn Paszkowski, o cosmografie latină de tipul aceleia a lui Sebastian Münster și letopisețul unguresc”, care putea fi tot o cronică internă, tradusă în ungurește de vreun preot catolic. Aceasta din urmă avea totuși și o parte originală, „basna” despre descendența Românilor din tâlharii romani trimiși în ajutor regelui Lașlău al Ungariei împotriva Tătarilor, legendă culesă de Simion Dascălul spre indignarea adâncă a cronicarilor următori. Afară de acestea, e neîndoios că Grigore Ureche a întrebuițat pe alocurea și tradiția familiei sale de frunte.

Să mai menționăm, în sfârșit, și îndreptările de text făcute de d. C. C. Giurescu. Studiul d-sale este ultimul cuvânt al istoriografiei noastre într'o problemă dintre cele mai controversate, iar prețioasele note explicative, indicele bogat, reproducțiile și harta istorică dela sfârșit fac din această lucrare un model de *ediție critică*, în formă populară, după cerința colecției în care a apărut.

Olimpiu Boitoș

CONSTANTIN C. ANGELESCO, *La consultation directe du peuple en dehors de l'élection, d'après la Constitution de Weimar*. Paris, 1933, 656 pagini.

Obiectul acestei lucrări îl formează studiul *inițiativei legislative populare*, adică al „dreptului de inițiativă legislativă, exercitat de un număr determinat de cetățeni”, și al *referendum-ului*, adică al „dreptului poporului de a se pronunța în mod direct asupra ratificării legilor sau asupra anumitor rezoluțiuni votate de către parlament sau asupra adoptării proiectelor de legi din inițiativă populară.” — instituțiuni legislative cari și-au găsit expresiunea în constituția dela Weimar. Aceste forme ale consultațiunii populare, așa cum sunt cristalizate în dreptul constituțional german, prin constituția dela Weimar și prin cele două legi din 27 Iunie 1921 și 8 Iulie 1922, găsesc aplicare în următoarele cazuri:

1. În situațiunea când președintele Reich-ului refuză sancțiunea unei legi. În acest caz, el va supune această lege votului națiunii, referendum-ului (*Volkentscheid*), în decurs de o lună dela adoptarea ei de Reichstag (art. 73, al. I și al. const. dela Weimar).

2. În cazul când Reichsrat-ul face opozițiune (*Einspruch*) împotriva unei legi votate de către Reichstag. Dacă reprezentanța populară își menține legea — în urma unei noi deliberațiuni — printr'o majoritate de două treimi, președintele Reich-ului va fi pus în alternativa sau de a o publica sau de a o supune referendum-ului (art. 74).

3. Atunci când Reichstag-ul modifică constituția, iar Reichsrat-ul se opune acestei modificări. În acest caz, președintele nu poate publica legea modificatoare a constituției, dacă Reichsrat-ul reclamă referendum-ul asupra acestei legi. (art. 76, al. II).

4. Un referendum va avea loc când e cerut de a douăzecia parte a alegătorilor înscriși (art. 73, al. II) în privința unei legi, care nu a putut fi publicată din ca-

uza opoziției unei treimi a Reichstag-ului.

5. Un referendum va avea loc, dacă o zecime din alegătorii înscriși prezintă Reichstag-ului un proiect de lege redactat gata, pe care însă Reichstag-ul nu-l adoptă; bineînțeles că dacă îl adoptă, orice referendum devine inutil (art. 73, al. III).

6. În afară de aceste cazuri, pot face obiectul unui referendum și modificările teritoriale (p. 546—581) precum și hotărîrea de demitere a președintelui Reichsului (*Abberufungsrecht*), luată de către Reichstag printr'o majoritate de două treimi (art. 43, al. II).

Acestea sunt, indicate în mod schematic, pe cât spațiul ne permite, ipotezele pentru cari poate interveni un referendum, o consultațiune populară, un plebiscit. Pentruca să se poată ajunge la această consultațiune, va fi nevoie de participarea la vot a majorității alegătorilor înscriși. Dacă condițiunea aceasta e satisfăcută, alegătorii participanți la vot, vor decide, iarăși pe baza majorității, de soarta propozițiunii care face obiectul referendum-ului. Dacă însă e vorba de o modificare a constituției, supusă referendum-ului, atunci va fi nevoie, pentru realizarea ei, de asentimentul majorității alegătorilor înscriși, deci nu numai de asentimentul majorității alegătorilor participanți la votare (art. 76, al. I), ca în ipoteza precedentă. În cât privește normele cari călăuzesc plebiscitul în materie de modificări teritoriale, ele sunt diferite și mult mai complicate (art. 18 și 167 din constituție precum și cele două legi citate).

Analiza acestor ipoteze și cazuistica la care dau naștere, e epuizată integral de către autor. Aplicațiunile practice, uzul pe care poporul german a înțeles să-l facă de aceste prerogative ale sale, formează iarăși obiectul unui interesant și pasionant capitol al lucrării D-lui Angelescu (p. 446—545). Astfel d-sa ne arată că au avut loc până acum două referendum-uri (la 20 Iunie 1926 cu privire la

expropriațiunea fără indemnitate a bunurilor aparținând fostelor case domnitoare și la 22 Decembrie 1929 cu privire la așa zisa „lege pentru libertate”).

Lucrarea domnului Angelescu, bogată în documentație și scrisă într'un stil sobru, de-o discretă eleganță, merită să fie cunoscută în cercuri juridice și politice cât de largi, ea constituind una din cele mai frumoase pledoarii pentru drepturile poporului.

Titu Onișor

Insemnări

IN MEMORIA LUI VASILE PÂRVAN. Volum publicat de Asociația academică „Vasile Pârvan” a foștilor membri ai Școlii Române din Roma. București, 1934, Cartea Românească 326 p.

Amintirea lui Vasile Pârvan crește, uriașă, cu fiecare an ce trece. Ea este cultivată mai ales de foștii lui elevi și de generația tânără (noțiuni care nu se acoperă totdeauna...) Celor dintăiu autorul *Geticei* le-a dat pasiunea unei discipline științifice; iar celor din urmă perspectiva cosmică și sentimentul tragic, două teme fundamentale în spiritualitatea postbelică.

Un fruct al acestui cult pentru Pârvan este și Omagiul de față. El era merit să apară acum doi ani, când se implineau cinci ani dela moartea și cincizeci de ani dela nașterea maestrului. Un lucru binefăcut e oricând binevenit; timpul nu-i scade valoarea. De acest gând au fost conduși, fără indoială, și inițiatorii acestui volum, apărut în admirabile condiții tehnice, intrunind colaborări extrem de prețioase, atât din țară, cât și din străinătate (Pârvan și-a risipit pretutindeni prietenii), atunci când au amănat apariția lui.

Cele mai multe din contribuțiile Omagiului sunt studii istorice sau filologice de specialitate. Nici competența (cel puțin pentru o parte din ele) și nici spațiul nu ne permite să ne ocupăm aici

de toate. Nu ne putem reține însă de a nu menționa patru din aceste studii, de natură mai generală.

Întăiu este al lui *Vasile Băncilă*. El poartă un titlu ispititor: „Tragicul lui Pârvan și tragicul modern”. Alătura de comentariile dlui Busuioceanu e tot ce s'a scris mai pătrunzător asupra lui Pârvan-filosoful. Vasile Băncilă e un mare virtuoz. A interpreta o temă filosofică este pentru el un joc de copil-minune. Componentele temei se desfac, se adâncesc, primesc o neobișnuită străvezime, se pretează la variațiuni nebănuite. Aceste calități ale lui Băncilă cuceresc dela cele dintăi șire ale acestui studiu, cu perspective adânci nu numai în peisajul atât de accidentat al personalității lui Pârvan, ci și în spiritualitatea contemporană.

Vorbind despre tragicul lui Pârvan, Vasile Băncilă nu putea să nu amintească de ideea de singurătate, una din componentele lui fundamentale. Mai ales această idee o analizează dl *Șt. Bezdechi* în „Broderii pe hlamida lui Anaxagoras”, arătând în mod critic, ce aduce Pârvan nou în concepția despre tragedia antică.

Celelalte două studii, pe care țin să le amintesc, sunt: „Sur la notion de style” al dlui *H. Focillon* și „Notes sur la synthèse en histoire” al lui *Vasile Munteanu*.

Eminentul profesor de Istoria Artelor dela Sorbona își întemeiază miezoasele sale observații, asupra unei noțiuni atât de la modă astăzi, mai ales pe materialul oferit de artele plastice. Ceeace spune însă cu privire la viața stilurilor aruncă o binecuvântată fășie de lumină și în domeniul altor arte.

Vasile Munteanu face o pledoarie în favoarea istoriei. Cu inteligența și siguranța de sine cu care e scrisă, ea e binevenită astăzi, când asupra acestei discipline se descarcă de pretutindeni grîndina atacurilor. Iată concluziile autorului. Ele merită să fie meditate, atât de istoricii cât și de antiistoricii improvizați, sau miopi:

„I. Critica, descrierea și adunarea fap-

telor istorice nu este un scop, ci un mijloc. Autorii acestor fel de opere, a căror utilitate nimeni n'o contestă, prea uită acest lucru.

II. Noțiunea de „passé-vivant” este un *non-sens*; ea nu poate fi acceptată decât ca o metaforă pentru uzul poezilor. „Faire vivant”, este în istorie o iluzie puerilă și primejdioasă..

III. Evocarea trecutului aparține mai mult romanului decât istoriei. Ea este un gen hibrid, deci nelegitim.

IV. Lumea istoriei, ca și lumea fenomenelor, oferă un material *sui generis* gândirii istorice, deosebit de cel filosofic. Faptul acesta îi dă istoricului o demnitate reală.

V. Înainte de a gândi istoric, istoriograful trebuie să știe gândi, pur și simplu. El trebuie să cunoască filosofia și științele morale, al căror limbaj riguros și metodă strict logică va transpune-o în istorie”.

Ion Breazu

DACĂ revistele literare abia își pot duce viața, apoi publicațiile închinatelor artelor plastice sunt condamnate să moară cu primul număr. Faptul tradează fără

îndoială dezinteresul marelui public pentru problemele plastice.

În ciuda acestei adversități, un director hotărât: dl Augustin Clonda și un mănunchiu de colaboratori, cunoscuți ca oameni de specialitate: pictori, profesori de istoria artelor, publiciști distinși: A. D. Broșteanu, Dan Botta, Borgo Prund, Alex. Ciucurencu, Ionel Jianu, Eugen Ionescu, C. Petranu, Alex, Tzigara-Samurcaș, Fr. Șirato, Tache Soroceanu, D. Sevastian, N. N. Tonitza, George Zlotescu și Ion Zurescu, fac să apară de doi ani unica publicație românească închinată exclusiv artelor plastice. E revista *Artă și Omul* din București.

Am citit cu interes, în ultimele cinci numere, articole și studii serioase semnate de dnii I. Zurescu, P. Comarnescu și Ionei Jianu. Am privit cu plăcere și spre deplină mulțumire a ochiului reproducterile, bine realizate. De altfel reproducterile sunt un element esențial pentru o publicație de artă.

Avem totuși impresia că revista nu aduce o notă critică științifică destul de accentuată și atât de necesară pentru delimitarea problemelor și stabilirea valorilor în plastica noastră.

Daniel Popescu

REVISTE ȘI ZIARE: *Gazeta Ilustrată* (Cluj) Mai. — *Observatorul* (Beiuș) Mai-Iunie. — *L'Europe Centrale* (Prahă), n-rele 22-25. — *Viața Ilustrată* (Sibiu) Iunie. *Gazeta Cărților* (Ploiești) 25 Mai, 15 Iunie. — *Știință și Progres* (Tg. Mureș) Iunie, Iulie. — *Clasa IV B* (Cluj) Iunie. — *Buletinul Demografic al României* (Buc.) Mai. — *Familia* (Oradea) Aprilie. — *Solia Dreptății* (Orăștie). — *Korunk* (Cluj) Iunie. — *Graiul Maramureșului* (Sighet). — *Unirea Poporului* (Blaj). — *Curierul Cooperator* (Buc.) Mai-Iunie. — *România dela Mare* (Constanța). — *Gazeta Ciucului* (Gheorgheni). — *Revista Fundațiilor Regale* (Buc.) Iunie. — *Adevărul Literar și Artistic* (Buc.) Iunie. — *Brașovul Literar*, 8 Iunie. — *Vremea* (Buc.) Iunie. — *Viața Românească* (Buc.) 1 și 15 Mai. — *Orientări* (Moinești) Mai. — *Provincia Literară* (Sibiu) Martie, Aprilie-Mai. — *Hotarul* (Arad) Aprilie-Mai — *Convorbiri Literare* (Buc.) Mai. — *Progres și Cultură* (Tg. Mureș) Iunie. — *Liberitatea* (Buc.) An. II nr. 10-12. — *Revista Institutului Social Banat-Crișana* (Timișoara) Nov. 1933-Iunie 1934. — *Viața Basarabiei* (Chișinău) Iunie. — *Tagini Literare* (Turda) 15 Iunie. — *Plaiuri Săcelene*, Iunie. — *Gândul Vremii* (Iași) 15 Iunie. — *Moldova Literară* (Mihaileni) Martie-Mai. — *Carpații* (Cluj) 15 Iunie. — *Meridian* (Craiova) Mai. — *Plugarul* (Brăila) Mai-Iunie. — *Prometeu* (Brașov) 15 Iunie. — *Revista Istorică Română* (Buc.) Vol. III Fasc. IV. — *Tara Bârsei* (Brașov) Iulie-August. — *Observatorul* (R. Vâlcea). — *Blajul*, Iunie. — *Erdélyi Szemle* (Cluj) 10 Iunie.

GÂND ROMÂNESC

REVISTĂ DE CULTURĂ EDITATĂ DE ASTRA

APARE LUNAR, SUB CONDUCEREA UNUI COMITET

REDACTOR: ION CHINEZU

SECRETAR DE REDACȚIE: OLIMPIU BOITOȘ

Abonament anual	Lei 200
Pentru instituții, autorități și în străinătate . . .	400
Pentru preoți, profesori secundari, învățători, studenți și elevi	150
Exemplarul	20

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: CLUJ, CALEA MOTILOR 76.

Toate manuscrisele, revistele și cărțile de recenzat se vor trimite pe adresa redacției. Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

Revista noastră se desface în Capitală prin *Oficiul de Librărie*, București, Vl. str. Rozelor, 9.

AM PRIMIT LA REDACȚIE :

- Maximilian Costin*, Muzica românească. Editura rev. „Progres și cultură” Tg. Mureș, 1934.
- George Moroșanu*, Dezacord (versuri). Cernăuți, Iconar.
- Az Erdélyi Múzeum-Egyesület* Sepsiszentgyörgyön 1933 Aug. 27—29 napján tartott XII vándorgyűlésének emlékkönyve. Szerkesztette *dr. György Lajos*. Cluj, 1934.
- Al. V. Voilnovici*, Beton-armat (versuri) Cernăuți, Iconar.
- Ottocar Prohászka*, Concepția superioară a vieții. În românește de Ioan Rinea. Făgăraș, 1932. Tip. I. Lazăr.
- 32 opere din literatura română*. Analiza literare. Activitatea „Soc. pt. studiul literaturii române” dela liceul „Sincai” Buc. 1932—33.
- N. Săulescu*, Stațiunea de ameliorarea plantelor și controlul semințelor din Cluj „Cartea Românească”, 1934.
- G. Roiban*, Versuri. Colecția „Pământ și suflet oltenesc”. Craiova, 15 Mai 1934.
- Eugen Nicoară și Vasile Netea*, Figuri Mureșene. Edit. revistei „Progres și Cultură”. Tg. Mureș, 1933. Ardeleana.
- Soc. pt. cultura și literatura română în Bucovina*, Unirea Bucovinei. Cernăuți, 1934.
- G. T. Niculescu-Varone*, Portul național românesc. Partea II. Buc. 1934.
- Petre Viad*, Serviciul sanitar al municipiului Cluj. Raport de activitate pe anul 1933. Cluj, Tip. Astra.
- G. Tutoveanu*, Gedichte Auswahl. In's Deutsche übertragen von A. Flachs. Bârlad, 1934. Frații Chiriac.
- Traian Herseni*, Teoria monografiei sociologice, cu un studiu introductiv de D. Gusti: Sociologia monografică, știință a realității sociale. (Editura Institutului Social Român).
- H H. Stahl*, Tehnica monografiei sociologice. (Idem.)
- Candia C. Mușlea*, Protopopi de altădată ai Brașovului. I. Prot. Eustatie Grid. II. Prot. Gheorghe Haines. Tip. „Unirea” Brașov.

A APĂRUT:

Victor Papilian

IN CREDINȚA CELOR ȘAPTE SFEȘNICE

roman

In colecția „Gând Românesc“

2 volume lei 170

A APĂRUT:

Lucian Blaga

CENZURA TRANSCENDENTĂ

Incercare metafizică

Eucureșii, „Cartea Românească“

Lei 100

A APĂRUT:

D. D. Roșca

EXISTENȚA TRAGICĂ

Incercare de sinteză filozofică

Editura Fundației „Regele Carol II.“

Lei 60

AU APĂRUT:

D. D. ROȘCA, **Mitul utilului.**

VAL. PUȘCARIU, **Ghețarul dela Scărișoara.**

GEORGE SOFRONIE, **Problema păcii internaționale și organizarea ei juridică.**

ȘTEFAN METEȘ, **Domni din Principatele Române pribegi în Transilvania în veacul XVII.**

VASILE BĂNCILĂ, **Teoreticism.**

N. SĂULESCU, **Școala superioară țărănească.**

Extrase din revista „Gând Românesc“

„Cartea Românească“, Cluj.

CUPRINSUL:

Bazil Munteanu, Limba românească.

Emil Giurgiucă, Mesaj, Intoarcere, Cântec să se ducă somnul,
Flirt, Epavă (versuri).

Ion Agârbiveanu, Sâmbătă seara (nuvelă).

George Boldea, Colocviu ceresc (versuri).

Ștefan Ion George, Cântecul unui pinguin (versuri).

Emil Pușcariu, Principiile unificării legislative.

CRONICI

CRONICA LITERARĂ. *Ion Chinezu*, Zece ani de viață săsească
la „Klingsor“.

CRONICA SOCIOLOGICĂ: *Oscar Jianu*, Traian Herseni: Teoria
monografiei sociologice.

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ: *Constantin Daicoviciu*, Problema numărului
Geto-Dacilor. Considerații asupra unei lucrări recente

CRONICA ETNOGRAFICĂ: *Coriolan Petranu*, România în imagini

MIȘCAREA CULTURALĂ

CĂRȚI ȘI REVISTE. *C. Antoniadă*, Machiavelli; *Al. Crețianu*, Din arhiva
lui Dumitru Brătianu; *Const. C. Giurescu*, Grigore Ureche și Simion
Dascălul, Letopisețul Țării Moldovei (O. Boitoș). *Constantin C. Angelesco*
La consultation directe du peuple en dehors de l'élection, d'après la
Constitution de Weimar (Titu Onișor). — INSEMĂNĂRI: În memoria lui
Vasile Pârvan, (Ion Breazu), *Arta și Omul* (D. Popescu).